

♦ Rómska osada Pastovník v Detve. Spomienka na detstvo. Malba rómskeho výtvarníka Tibora Oláha z Plešivca vytvorená špeciálne pre noviny Romano nevo lil.

Marián Balog: Stáť pred kamerou hodiny by ma asi nebavilo

Na doskách, ktoré znamenajú svet stojí už vyše dve desaťročia. Začínal ako šepkár, až neskôr dostal možnosť zahrať si vedľajšie úlohy. V posledných rokoch okrem herectva pôsobí aj ako režisér. Aj napriek tomu, že sa profesionálne venuje herectvu a réžii, jeho snom je preraziť v speve s vlastnou kapelou. Marián Balog – režisér a sólista divadla Romathan.

Kedy si zistil, že máš herecký talent?

U nás doma to bolo tak, že otec hrával na husliach, ja ako jediný som vedel spievať. Chodil som s ním na hranie. V podstate takto ma vychovával k hudbe. Moji súrodenci nevedeli spievať, no vedeli hrať na hudobné nástroje. Vznikla rodinná kapela. Nehrali sme pre verejnosť, ale len pre nás doma. V nedeľu po obede sme si sadli a zaspievali. Rodina ma teda k umeniu viedla. Keď prišla puberta, vyvážal som ako každý iný chlapec, začali problémy, ktoré mali aj na mňa dopad. Ale rodičia ma z toho dostali. Šiel som študovať na elektrotechnické učilište. Neskôr som sa dostal do Divadla Jonáša Záborského v Prešove.

Niečo tomu muselo predchádzať. Aká bola teda tvoja cesta na divadelné dosky?

Ešte v detstve som chodil do divadelného krúžku, ktorý viedla Daniela Hivešová Šilanová. Ona už vtedy vedela, že mám nejaký talent. Chodil som k nej na hodiny herectva, spevu, tanca. Zaúčala ma a viedla k tomu, aby som sa rozvíjal v tejto umeleckej oblasti. Aj vďaka nej som teraz v divadle. Keby nebola, možno by som nevedel, čo je to divadlo. Po skončení učilišta som šiel na konkurz do prešovského divadla. Prijali ma a v začiatkoch som spieval v zbere. Neskôr som dostával menšie postavičky, kde som sa mohol herecky prejavovať. Bol som tam tri roky, pokiaľ nevzniklo divadlo Romathan. Daniela Hivešová Šilanová mi vravela, že som Róm a že patríam do rómskeho divadla. Povedala mi, že zháňajú hercov a že ma tam potrebujú. Divadlo totiž založila práve Daniela Šilanová spolu s Annou Koptovou v roku 1992. Súhlasil som a prešiel som do rómskeho divadla.

Zostaňte ešte v Divadle Jonáša Záborského v Prešove. Ako si vnímal tvoje prvé kroky po divadelných doskách?

Vo vtedajšej dobe som to nemal ľahké. Bol som jediný Róm v divadle. Kolegovia mali spočiatku výhrady, pokiaľ ma nespoznali. Ale musel som dokázať trikrát viac to, že niečo viem, a preto som v tom divadle. Po pol roku sme sa skamarátili. Pochopil, že aj Cigán, vo vtedajšej dobe, môže byť slušný a poriadny.

str. 2 >>>

Baro mariben

str. 8

Asistenti osvetu zdravia prišli ako záchrana na poslednú chvíľu

„Pamätám sa ešte na časy, kedy do rómskych osád chodila na kontroly k novorodeniatkam a rodičkám takzvaná babyčka. Bola to detská zdravotná sestra a všetky ženy sme ju mali radi. Pravidelne sme ju už očakávali a mohli sa s ňou o všetkom porozprávať. Myslím, že asi tak niekedy po nežnej revolúcii alebo ešte aj skôr, prestali tieto babyčky do osád chodiť a dosť to chýbalo,“ spomína na pomoc lekárov v rómskych komunitách pani Mária z Ondavských Matiašoviec. Po neuveriteľne dlhých rokoch absencie sa táto zdravotná pomoc a osвета do rómskych komunít vracia v podobe asistentov osvetu zdravia v rámci projektu Zdravé komunity. Ten sa začal realizovať od októbra 2013.

Rozsah práce asistentov je široký a lekári i Rómovia sa na nich môžu obrátiť so žiadosťou o pomoc v mnohých smeroch súvisiacich s riešením zdravotného stavu. Momentálne pôsobí v projekte 105 asistentov osvetu zdravia v 105 lokalitách. Riadi ich dvanásť koordinátorov. V obciach, kde pôsobia aj pracovníci terénnej sociálnej práce, asistenti osvetu zdravia s nimi úzko spolupracujú. Vo väčšine lokalít, v ktorých asistenti začali pôsobiť, dosahovalo zdravie komunít kritickú situáciu. Pri výbere lokalít bola zohľadňovaná celková situácia v danej lokalite, pričom prednosť mali tie, v ktorých absentujú služby ako napríklad terénna sociálna práca, mimovládne organizácie alebo lekár priamo v obci. Zohľadňovalo sa aj to, či ide o lokalitu segregovanú alebo separovanú. V súčasnosti vo viacerých lokalitách vypukli epidémie žltacky typu A. V trinástich

lokalitách sa ojedinele objavili aj prípady tuberkulózy (TBC) a iné infekčné ochorenia, napríklad mumps. V súčasnosti však v jednej lokalite vypukla už epidémia TBC. S týmto ochorením je zatiaľ diagnostikovaných šesťdesiat ľudí. Lokality, v ktorých kritická situácia v súvislosti so zdravotným stavom nie je, by sa podľa vyjadrenia hlavnej koordinátorky projektu Zdravé komunity, Zuzany Pálošovej, dali zrátať na prstoch jednej ruky. „Aký starosta, taká osada,“ vyjadrila sa Z. Pálošová.

Zachránili už aj životy detí

„Za najväčší úspech, ktorý sme zatiaľ dosiahli, považujem záchranu života novorodencov. Uznánie za ich záchranu dôkladnou starostlivosťou sme dostali aj od samotnej detskej lekárky,“ uvádza hrdou Marianna Holubová z obce Soľ, koordinátorka asistentov osvetu zdravia vranovského okresu. Podľa jej slov práve takéto prípady človeku potvrdia, že jeho práca má zmysel a význam, pretože naozaj ľuďom pomáha. Na prácu svojich asistentov je preto patrične hrdá.

Asistenti absolvovali kurz prvej pomoci pri spontánnej pôrode a v praxi sa to veľmi vyplatilo. „Mladučkú asistentku zavolať večer k pani, u ktorej sa spustil pôrod. Asistentka situáciu zvládla napriek tomu, že nastal veľký chaos. Záchrana prišla vo chvíli, kedy asistentka odmotávala pupočnú šnúru z krku dieťatka. Podobný prípad bol v Iňačovciach, kde pôsobí starší asistent, pán, ktorý bol kedysi traktoristom. Odrodil dieťatko a spolu

str. 4 >>>

Posledný rozhovor s rezbárom Ondrejom Gadžorom – Andrišom

PREČO DOSTÁVATE NOVINY ZA ROK 2013 V ROKU 2014?

Keď sme posielali prvé číslo novín za rok 2013 našim čitateľom, v úvodníku som popísal dôvody, prečo noviny držíte v rukách až v roku 2014. Aj napriek tomu som sa však stretol aj s nechápavými reakciami. V nasledujúcich odrážkach sa preto pokúsím vysvetliť príčiny tohto čudného stavu.

- Na vydávanie národnostných novín sú potrebné peniaze. Preto sa o ne uchádzame prostredníctvom dotačnej schémy Úradu vlády SR.
- Komisia nám v máji 2013 schválila projekt, no podmienky boli nezrealizovateľné.
- Hneď v máji sme požiadali Úrad vlády SR o zmenu podmienok tak, aby sme noviny mohli vydať.
- Našej žiadosti bolo vyhovené v novembri 2013. Až v tomto období s nami Úrad vlády SR podpísal zmluvu. Do marca 2014 máme vydať 6 čísel Romano nevo lil.
- Finančné prostriedky (15.000€) sme dostali na účet v decembri 2013.
- Aj napriek tomu, že noviny sú označené rokom 2013, obsah novín je aktuálny. Áno, je to čudný stav. No zároveň to odráža aj realitu. Roman Čonka, šéfredaktor

str. 10

Marián Balog: Stať pred kamerou hodiny by ma asi nebavilo

Aká bola tvoja prvá úloha?
Keďže som tmavý, tak v hre Hello Dolly som hral takého černošského sluhu. Režiroval to český režisér Jozef Koníček. Moje pocity vtedy boli úžasné. Ako som už vravel, odmala som bol k tomu vedený, takže v tom momente sa mi splnil aj sen, že stojím na javisku, hrám pre diváka a dávam mu pocit šťastia.

Ako to celé vnímala tvoja rodina? Tvoju prvú divadelnú úlohu?
Rodina bola na mňa pyšná, pretože nie každý Róm môže byť hercom. Keď som kráčaľ po prešovských uliciach, ľudia ma spoznávali, vedeli, že pracujem v divadle. Pristavili sa, pozdravili, porozprávali. Moja mama bola tomu veľmi rada, lebo nie každá mama má doma herca.

V prešovskom divadle si začínal svoju hereckú kariéru. Po krátkej dobe si sa rozhodol prestúpiť do novovzniknutého rómskeho divadla Romathan. Dlhو si nad prestupom premýšľal?
Bol som veľmi zvyknutý na svojich kamarátov z prešovského divadla. Nechcelo sa mi odtiaľ odísť. V Prešove som mal rodinu a nechcel som ich opúšťať. Ale na naliehanie pani Šilanovej, vlastne ona ma presvedčila, že som Róm a že patríam do rómskeho divadla, tak som prišiel na konkurz. Do Romathanu ma prijali, ale aj tak som ešte mesiac-dva pracoval aj v prešovskom divadle. „Potrebujeme do divadla Rómov, ktorí majú skúsenosť,“ zneli slová Šilanovej. Tak som povedal dobre, idem. No v Romathane som nezačínal ako herec – sólista, skôr som pomáhal iným hercom. Šepkal som im texty, pretože v novom divadle boli ľudia, ktorí nemali s divadlom skúsenosti. Pozbierali sme ľudí zo Svidníka, Rožňavy... Bolo potrebné ich naučiť pracovať so slovom, gestom, pohybom. Vlastne som pomáhal Jánovi Šilanovi, režisérovi Romathanu, aby sme tých ľudí usmernili na javisku.

Nebral si svoj vstup do rómskeho divadla ako krok späť? Predsa len si mal v prešovskom divadle možno lepšie šance.
Myslím si, že nie. Keby som zostal v Prešove, možno by som nemal také podmienky, ako mám

v Romathane. Veď práve popri Jánovi Šilanovi som získal skúsenosti, ktoré by som možno v Prešove nemal. A pre mňa to malo veľký význam. Veľmi rád stojím na javisku, dávam ľuďom niečo zo seba a Ján Šilan ma vlastne za tie roky posúval ďalej. Spravil zo mňa nielen umelca, ale aj človeka. Začal som ináč vnímať svet, ľudí. Vďaka nemu som tam, kde som.

V divadle si od jeho založenia. Už je to vyše 21 rokov. Skús sa obzrieť dozadu a spomeň si na svoje začiatky, inšpiráciu, ťažké obdobie.
Inšpirácia? No, boli to hlavne ľudia. Z ľudí väčšinou vyjde niečo, o čom ani sami nevedia. A práve to ma posúvalo ďalej. Zažil som tu veľa sklamaní, ale aj veľa dobra. Boli aj ťažké obdobia, v divadle vznikajú problémy. Najťažšie obdobie v divadle bolo vtedy, keď som dostal prvú hlavnú postavu. Prvé tri-štyri roky som hrával len vedľajšie postavičky. Potom prišiel muzikál Cigáni idú do neba. Alternoval som s jedným kolegom, ktorý bol dosť agresívny. Veľmi zle som to znášal. Vtedy som si povedal, že končím. Pán Šilan bol človek, ktorý vedel ako s ľuďmi pracovať. Prehovoril ma, aby som zostal. Stále mi vravel: „Marián, máš na to. Ukáž ľuďom, že si svoje miesto zastávaš právom.“ Tak som zobral scenár a pripravoval som sa na muzikál. Po premiére prišiel za mnou pán Šilan a povedal mi: „Vidíš, zvládol si to. Buď na seba hrdý, pretože ty určite pôjdeš aj ďalej.“ Vtedy som si uvedomil, že mi nechce zle a že som urobil dobre, že som zostal. Postupne mi nedával len herecké úlohy, ale viedol ma aj iným smerom. Spolu sme pripravovali hercov na skúškach. Stále mi vravel, že mám vnímať ľudí a mám vnímať jeho režisérsku prácu. Vtedy som si neuvedomoval, že ma pripravuje na pozíciu režiséra. Až neskôr som pochopil, o čo mu išlo. Raz ku mne prišiel a navrhol mi, či nechcem napísať nejakú hru a sám si ju aj zrežirovať. Nemal som dosť odvahy, ťahalo sa to asi mesiac, počas ktorého mi to stále prízvukoval. Napísal som hru Kamene osudu. Pán Šilan mi pomáhal, lebo vtedy som ešte nevedel ako na to, nevedel som, čo s ľuďmi. On ma usmerňoval.

Čo nastalo, keď divadlo opustil Ján Šilan?
Ja som ho mal veľmi rád. Boli sme ako rodina. Pre nás všetkých bol jeho odchod dosť tragický. On to di-

vadlo vlastne vybudoval, naučil nás rozprávať, hýbať sa. Bol to človek, ktorý pre nás dal zo seba všetko.

Po jeho odchode si zastal jeho pozíciu. Nebolo to ťažké?
Ja som začal režírovať ešte v dobe, keď tu pôsobil. Už keď som režíroval druhú divadelnú hru, bolo to lepšie. Nemal som až taký problém zorganizovať ľudí, postaviť scénu, pretože, ešte tu stále bol. Pre mňa bolo najkrajšie to, keď pán Šilan povedal riaditeľovi divadla, že už môže odísť, lebo už má nástupcu. Samozrejme, myslel tým mňa a ja som mu za to veľmi vďačný. Nie každý človek totiž dostane to, čo ja.

Ako ťa brali tvoji hereckí kolegovia, keď si ich režíroval?
Tým, že sme kamaráti, myslím si, že sa mi snažili pomôcť. V začiatkoch sme v podstate tvorili spoločne, ja som prijal každý nápad, pripomienku. Akceptujú ma.

Na ktorej strane si radšej? Na strane herca alebo režiséra?
Skôr by som povedal, čo je pre mňa ťažšie. A to je práca v hľadisku. Ľahšie je pre mňa stáť na javisku.

Keď si na javisku, čo najradšej hráš?
Prvou výraznou postavou bol Zobar v muzikáli Cigáni idú do neba. Bola to rola, ktorá ma posunula herecky

Marian Balog: Te terďol angle kamera orenca mange loš na kerela

Pro phala, save hine e luma, terďol imar buter sar biš berša. Jekhtho kere-las buti sar o šepkaris, palis chudlas o šajipen te khelel o cikneder roli. Pa-lune beršenca na ča khelel, no hine the o režiseris. The te leskri profesionalno buti hini o teatroskro kheliben the e režija, leskro suno hino te chudel pes anglal andro gilaviben peskra kapelaha. O Marian Balog – o režiseris u o so-listar andro teatro Romathan.

Kana sikhilál, hoj tut hin khelib-naskro talentos?
Ke amende khere oda sas avka, hoj o dad bašavelas pre lavuta u me sar jekh jekhoro džanavas te gilavel. Phiravas leha pal o bašaviben. Avka man sikhavelas e muzika. Mire phrala the pheňa na džanenas te gilavel, no bašavenas. Avka kerdam e famelijakri kapela. Na bašavahas averenge, ča amenge, khere. Kurkest e pal o dilos bešahas u gilavahas. E famelija man lidžalas ki o šukar buta. Kana avlas e puberta, keravas nasulipena sar sako aver muršoro, chudle o problemi, save perenas the pre mande. No o dad the e daj man olestar avri cirdle. Gelom

te sikhľol pre elektrotehnikani škola. Palis man chudľom andro Teatro Jo-naš Zaborski Perješiste. **Vareso musaj sas angle oda. Sa-vo sas tiro drom pro teatroske pha-la?**
Imar kana somas ciknoro phiravas andre teatroskri grupa, savi lidžalas e Daniela Hivešova Šilanova. Oj imar džanelas, hoj man hin varesavo talen-tos. Phiravas ke late pro khelavipen, gilavipen, kheliben. Sikhavelas man u lidžalas ki o da, hoj te vazdav man korkores andre kada kotor. The pali-kerdo lake som akana andro teatros. Te na sas oj, šaj aňi na džanavas, so oda hin o teatros. Pal e škola gelom pro konkurzos andro prešovsko te-atros. Ile man u jekhtho gilavavas andro zboros. Palis chudavas cikneder roli, kaj šaj somas te sikavel o kheliben. Odoj somas trin berša dži kana na ker-de o teatro Romathan. E Daniela Hive-šova Šilanova mange phenelas, hoj som Rom u miro than hino andro ro-mano teatro. Phendas mange, hoj ro-den le kheladden u odoj man kampel. O teatros kerdas e Daniela Šilanova

jekhetane le Anna Koptovaha andro berš 1992. Phendom lenge he u ge-lom andro romano teatro. **Ačas mekh sikra andro Teatro Jonaš Zaborsky Perješiste. Sar di-khes peskre jekhtho uštara pro te-atroske phala?**
No, ole divende oda na sas lokho. Somas jekh romano dženo andro te-atro. Le kolegen sas angle vareso an-gle mande, dži kana man na prindžar-de. No musaj somas te sikavel trivial buter olestar, so džanavas, u vaš oda šaj te likerav o than andre oda teatro. Pal o jepaš berš imar ačhilam amala. Dikhle, hoj the o „Cigan“, ole beršen-de, šaj te avel lačno. **Savi sas tiri jekhtho rola?**
Soske som kalo, andro Hello Dolly khelavas ajso kalo sluhas. E režija ke-relas o čechiko režiseris Jozef Koni-ček. Mire emociji sas uče. Sar imar phendom, ciknorestar man ki oda lidžanas, avka andro oda momentos pes mange pherdardas o suno, hoj som pro javisko, khelav le manušenge u dav lenge o sastipen.

Sar pre oda dikhelas tiri fameli-ja? Pre tiri jekhtho teatroski rola?
E famelija sas pre mande barikaňi, vaš oda, hoj na sako rom šaj te khelel andro teatros. Kana džavas andro pre-šovska ulici, o manuša man prindžare-nas, džanenas, hoj kerav buti andro te-atros. Avenas ke mande, palikerenas, vakerenas. Miri daj sas but lošali olestar, vašoda, hoj na sako da hin khere o khelado. **Andro perješikro teatro chudľal peskri kheladi karijera. Pal o na but gelal andro nevo kerdo romano te-atro Romathan. But pal oda gindin-dal?**
But somas pašo mire amalenca andro teatro Perješiste. Na kamelas pes mange odari te džal. Perješiste man sas e famelija u na kamavas len-te mukhel. No pro baro mangipen kha-tar e raňi Šilanova, oj man phaglas, hoj me som Roma u miro than hino andro romano teatro, avka gelom pro kon-kurz. Andro Romathan man ile, no the avka mekh jekh vaj duj čhona keravas andro perješiskro teatro. „Kampel amenge andro teatro le Romen, saven

hin o džañiben,“ sas o Šilanovakre la-va. Avka phendom mište, džav. No an-dro Romathan na chudavas sar o khe-lado – solistas, buter žutinavas avere kheladenge. Polokhes lenge vakera-vas o teksti, vaš oda hoj andro nevo teatro sas o manuša, saven na sas o džañiben pal o teatro. Chudľam le manušen andal o Svidnik, Rožňava... Musaj sama ste sikhavel, sar te kerel buti le laveha, gestoha, uštarihnaha. Jekhke laveha, žutinavas le Jan Šilan, savo sas o režiseris andro Romathan, hoj ole manušenge te sikavas o drom pro javiskos. **Na dikhlal oda, hoj gelal andro romano teatro sar o uštara pale? An-dro teatro Perješiste tut šaj arakhle the feder šajipena.**
Gindinav, hoj na. Te ačhilom Perje-šiste, šaj man na sas ajse kondiciji, save man hin andro Romathan. Paš o Jan Šilan chudľom o džañiben, savo šaj hoj andro perješikro teatro na chudľomas. U oda mange sas but. But kamav te terďol pro javisko, dav le ma-nušenge vareso mandar u o Jan Šilan man beršenca ispidelas durededer. Ker-

das mandar na ča le džande umelcos, no the manušes. Chudľom avrether te dikhel e luma, le manušen. Palikerdo leske som odoj, kaj som. **Andro teatro sal kanastar sas kerdo. Imar buter sar 21 berša. Zu-mav te dikhel pale u leper peske pre tire jekhtho uštara, pre inšpiracija, phare divesa.**
Inšpiracija? No, oda sas nekh bu-ter o manuša. Andal o manuša buter-val avel avri vareso, pal soste on kor-kore na džanen. U oda man cirdela an-gle. Predžidžilom adaj but nasulipena, no the but lačhipena. **Sas the o phare kotora, andro te-atro hine o problemi. Nekh phareder andro teatro sas, kana chudľom e jekhtho nekh baresivno. Trin vaj štar berša khelavas ča cikne roli. Palis avlas o muzikalos O Roma džan opre. E alternacija sas jekhe kolegaha, savo sas dosta agresivno. Leske oda sas o pharipen. Oda sa, kana pes phen-dom, hoj agorinav. O raj Šilan sas o manuš, savo džanelas, sar te kerel buti le manušeca. Vakerdas man opre, hoj te ačhav. Sakovar mange phene-**

ďalej. Zobar bol tvrdas, ja som jeho pravý opak. Ďalšia postava bola v hre Zvädnutá ruža, ktorú režíroval pán Svoboda. Bol to rómsky chlapec, ktorý sa zalúbil do rómskeho dievčaťa. Bol veľmi citlivý a jemný. Svoje pocity dával navonok a bolo mu jedno, ako to vníma okolie. Bol sám sebou, a tým ma tá postava dostala.

Hral si aj vo filme. Čo je ťažšie?

Mne vyhovuje skôr divadlo ako film. Herec ak niečo nevie, na skúškach si to môže zopakovať, natrénovať. Vo filme je to dosť náročné, pretože tam človek musí niekedy aj improvizovať. Stát pred kamerou hodiny, to by ma asi nebavilo.

Aj napriek tomu si vo filme hral.

To už bolo dávno, pred dvanástimi rokmi vo filme Správa o putovaní dvoch študentov Petra a Jakuba. Prišli filmári z Čiech a vybrali ma cez konkurz. Dva mesiace sme natáčali v Čechách a tiež v osade v Letanovciach. Bolo to o rómskom chlapcovi, ktorý sa skamarátil s dvoma Nerómami. Jeho priateľka mu bola neverná a celé to skončilo tragicky. Zabil ju kvôli tomu, že ju miloval. Keď som točil vo väzení, bolo to strašné a smutné.

Nedávno si hral aj v seriáli.

Natáčali sme aj štyri časti pre seriál Ordinácia v ružovej záhrade. Hral som tam postavu Róma, takého debilka. Postava bola úplne jednoduchá, herecky mi to nedalo nič.

Sú postavy, do ktorých by si nešiel?

Nešiel by som do postelných scén.

Aký divák je náročnejší?

Detský divák vníma všetko, dokonca aj detaily. Dieťa si všimne, že herec nemá zaviazanú šnúрку na topánke. Aj pre dospelého diváka je to ťažké. Nikdy neviete, kto v hľadisku sedí, ako vás bude vnímať, či sa to bude páčiť. Snažím sa robiť tak, aby boli diváci spokojní.

V roku 2007 si dostal cenu mesta Košice.

Človek nedostáva cenu každý deň. Bol som rád, že si niekto všimol moju prácu.

las: „Marian, hin tut pre oda. Sikhav le manušenge, hoj tiro than tuke phirel čačikanes.“ Avka ilom o scenariis u sikhluvavas pro muzikalis. Pal e premi-jera pal mande avlas o raj Šilan u phendās mange: „Dikhes, reslā oda. Av barikano pre peste, vaš oda, hoj tu čačes džaha angle.“ Andre oda momentos prindžardom, hoj mange na kamel doš u hoj mište kerdom, hoj ačhilom. Polokhes mange na delas ča o khelavibnaskre roli, lidžalas man the avere dromeha. Jekhetanes sikhava-has le kheladen pro zumavibena. Sakovar mange phenelas, hoj teš unav le manušen u te šunav leskri režisersko bufi. Imar palis prindžardom, so olestar kamelas. Jekhvar ke mande avlas u phučlas mandar, te kamav te pisinel varesavi hra u korkoro te kerel e režija. Na sas man dosta troma, oda pes cir-delas šaj jekh čhon, kana mange sakovar kada phenelas. Pisindom o kotor Dživipnaskre bara. O raj Šilan mange žutinelas, vaš oda, hoj mekh na džanasar sar oda te kerel, na džanasavas, so te kerel le manušenca. Ov mange sikavelas o drom.

So pes ačhilas, kana o Jan Šilan mukhlās o teatro?

But les kamavas. Samas sar jekh famelija. Vaš o savore džene oda, hoj

amendar gelas, sas e tragedija. Ov oda teatros opre ačhadās, sikhadas amen te vakerel, sar te uštarel. Ov sas o manuš, savo amenge andal peste diñas savoro.

Palis, sar gelas, chudlāl leskri pozicija. Na sas oda pharo?

Me chudlom te kerel e režija imar kana mekh adaj kerelas bufi. Kana keravas e režija andre dujto teatrosko kotor, oda sas feder. Na sas man imar ajso problemas te kerel e organizacija le manušengri, te ačhavel e scena, vaš oda, hoj mekh adaj sas. Vaš mange sas nekh šukareder oda, kana o raj Šilan phendās le šerutneske andro teatro, hoj imar šaj te džal, hoj hin ko te lel leskro than. Normalno, oda phenelas pal mande u me leske čačes but palikerav. Na sako dženo chudel oda, so me.

Sar tut lenas tire teatroske kolegi, kana lenge kerehas e režija?

Olestar, hoj sama mala, gindinav, hoj mange zumavenas te žutinel. Jekhto oda kerahas jekhetane, lavas savore ginde, savore lava. Len man.

Savi sera tuke hin pašeder? O khelado vaj o režiseris?

Je práca v rómskom divadle ťažšia oproti iným divadlám?

Povedzme si pravdu. Naši herci sú dosť rozlietaní. Niekedy ich musím ukladňovať. V majoritnom divadle je to ľahšie, asi sú tam zodpovednejší a ten výkon im dá viac. U nás sa to berie ako práca.

Nie je to tým, že rómske divadlo nemá také prostriedky ako ostatné divadlá?

Určite áno. V zime napríklad skúšame v bundách, lebo je zima. Zdržiavame sa len v jednej miestnosti. Máme dosť sťažené podmienky. Aj cez to všetko to ide. Nerómsky herec by v podmienkach nášho divadla nezostal ani päť minút. Vďaka Bohu, že naši herci dokážu hrať v takých podmienkach.

Čo môže dať divadlo Rómom a majorite?

Naše divadlo môže dať Rómom strašne veľa, pretože na Slovensku je strašne veľa osád. Niekedy, keď ideme hrať pre tie deti, tak sme pre nich príkladom, aby sa začali vzdelávať, aby ich rodičia viedli k inému životu. Pre majoritu máme posolstvo, že chceme búrať bariéry. Rasizmus existuje. Stalo sa nám veľakrát, že pred predstavením nás brali ako nejakých Gigánov, ktorí prídu, zahrajú a zatancujú. O to je lepšie, keď po predstavení za nami prídu a povedia, že to bolo dobré.

Tvoje nesplnené sny? Je tvoja kariéra len v tomto divadle?

Chcel by som mať modernú kapelu. Len zatiaľ na to nie sú podmienky. To je môj sen. Spevom vyjadriť zo seba všetko. Dúfam, že sa mi to raz podarí.

Text: Roman Čonka
Rozhovor vznikol v rámci implementácie národného projektu Dokumentačno-informačného centra rómskej kultúry (DICRK) podporeného zo zdrojov EÚ, Operačný program Informatizácia spoločnosti. Projekt realizuje Štátna vedecká knižnica v Prešove, DICRK je oddelením v rámci jej organizačnej štruktúry.
Foto: Roman Čonka a Jozef Ferenc

Sigeder phenavas, so mange hin phareder. U oda hiñi e bufi maškar o dikhle džene. Lokheder hin mange te terdol pro javisko.

Kana sal pro javisko, so kheles rado?

Miri jekhto zorali rola sas o Zobar andro muzikalos O Roma džan opre. Oda sas e rola, savi man ispidlas du-reder sar le khelades. O Zobar sas zoralo dženo, me som aver. Aver rola sas andro Muli ruža, kaj o režiseris sas o raj Svoboda. Oda sas o romano čhavo, savo kamelas e romaña čha. Sas but kovlo u emocionalno. Peskre šuñiben sikavelas u na kerelas peske pharo šero, sar pre oda dikhen o aver džene. Sas korkoro ov, u adi rola man chudlas.

Khelehas the andro filmes. So hin phareder?

Mange hin feder andro teatro sar andro filoms. O khelado te vareso na džanel, pre kidipena šaj te kerel mekh jekhvar, kerel treningos. Andro filoms oda hin dosta pharo, vaš oda odoj o manuš musaj varekana te kerel the improvizacija. Te terdol angle kamera orenca, oda mange naanela loš.

The avka kheldal andro filmes.

Skúsme sa okolo seba poobzerať

Každý človek je jedinečná bytosť. Máme jedinečné odtlačky prstov, jedinečné vedomie, ale aj tak máme toho veľa spoločného. Každý z nás prijíma potravu – živiny, aby prežil. Každý vylučuje škodliviny, aby bol zdravý. Rozdielna je forma, akou to robí. A to, čo je na nás podobné, nám dáva podobný charakter správania. Niektoré základné črty tváre určujú spôsob, akým sa správame.

Dr. Kelleman ako prvý napísal emocionálnu anatómiu. To, ako prežívame svoje emócie sa zapisuje do našich tvárí a vytvára nám vlastné a jedinečné štruktúry. Skúsme sa okolo seba poobzerať. Každý z nás je iný, ale niektoré črty tváre máme podobné. Aká úžasná variácia kombinácií! Dokonca žiaden človek (aspoň ja som sa s tým nestretla) nemá rovnaké črty na ľavej a pravej tvári.

Dôležité u každého je to, ktorá mozgová hemisféra prevažuje, ktorú častejšie používa. Ako pomôcka pre zistenie je, keď si človek zopne spolu ruky a prepletie si prsty. Ten palec, ktorý ostáva hore, určuje nedominantnú hemisféru. Pravák má dominantnú ľavú hemisféru a ľavák pravú. Dominantná časť využíva racionálny prístup k situáciám, podporuje reč, porovnáva, kontroluje pocity, je logická, vidí príčiny a následky, analyzuje fakty, je metodická, klasifikuje a súdi, porovnáva s minulosťou a plánuje budúcnosť. Nedominantná sa vyjadruje neverbálne, cez pocity, farby, spev, tanec, je spontánna, sociálna, neohraničená, syntetická, spája a zaraďuje jednotlivé prichádzajúce fakty, reaguje tvorivo v prítomnom okamihu.

Keď sa na seba zadívame do zrkadla, vytvoríme si pomyselnú priamku cez stred nosa a porovnajme šírku lícnych kostí, brady, vzdialenosť medzi očami, šírku pier a vzdialenosť obočia od oka. Každá črta tela znamená určitý spôsob myslenia, čítania či konania. Skúsme si porovnať svoje vlastné črty tváre s tými, s ktorými máme najviac nedoriešené vzťahy a urobme si svoj život viac zábavným.

Niektoré základné črty tváre a ich význam

Široká vzdialenosť lícnych kostí od seba znamená vrozenú sebaistotu. Úzka je budovaná sebaistota (buď je to strach alebo prehnaná sebaistota). Široká brada udáva autoritatívnu bytosť, úzka označuje problémy s autoritami. Oči blízko pri sebe majú ľudia, ktorí sú netrepliví s pomalými ľuďmi, pomalou liečbou, pomalým riešením situácie. Oči ďaleko od seba vyjadrujú toleranciu, ale aj nedochvilnosť. Tenká spodná pera môže byť zvýraznením skúposti človeka a plná spodná pera jeho štedrosti. Ak máme tenkú hornú peru, tak pravdepodobne vôbec nerozprávame o tom, čo cítime, alebo rozprávame veľa, no nikdy nie o tom, čo skutočne cítime (nedostatok vo verbálnom vyjadrení pocitov). Plná horná pera znamená skôr potrebu vyjadrovať emócie.

Skúsme sa teraz zamyslieť nad vzťahmi medzi ľuďmi ako takými a zúžme si predstavu na vzťahy jednotlivých rás či etník. Každá rasa má svoju špecifickú

Oda sas imar but angle, anglo dešuduj berša andro filmes O nevipen pal o drom so kerde duj študenti Peter the Jakub. Avle o filmara andal o Čechiko u avri ile man, andro konkurzos. Duj čhona kerahas filmes andro Čechi u the andro romano gav Letanovcate. Oda sas pal o romano čhavo, saves sas duj gadžikane amala. Leskri pirañi na sas paťivali u savoro oda agorindas tragikanes. Murdardas la vaš oda, hoj la but kamelas. Kana kerahas andro phandlipen, oda sas but pharo u na lošalo.

Na but angomis kheldal the andro serijalis.

Kerahas the štar kotora vaš o seri-jalis E ordinacija andro ružovo bar. Odo khelavas le Romes, ajse dilinores. E rola sas kompletno lokhi, sar le kheladeske oda mange na diñas nič.

Hine varesave roli, save na kerehas?

Na džavas andro vadorskre sceni.

Savo dikhado mangel buter?

O čhavoro kana vareso dikhel, dikhel savoro, the o detaili. O čhavoro dikhel, hoj le khelades nane o šeloro andre khudo pre kamašli. The vaš o baro dikhado oda hin varekana pha-

ro. Nišana na džanas, ko bešel pro thana, sar pre tumende dikhela, te lenge ela pre dzeka. Zumavav te kerav avka, hoj o dikhade te aven smirom.

Andro berš 2007 chudlāl o molipen khatar o foros Košice.

O manuš na chudel o molipen sako dves. Somas lošalo, hoj vareko dikhlas miri bufi.

Hiñi e bufi andro romano teatro phareder sar andro aver teatri?

Phenas amenge o čačipen. Amare khelade dosta urñon. Varekana len musaj tele te cirdav. Andro majoritno teatro oda hin lokheder, odoj šaj len hin bareder likeripen u oda so keren lenge del buter. Ke amende pes oda lel sar bufi.

Nane oda olestar, hoj andro romano teatro nane ajse love sar andro aver teatri?

Čačes he. Jevende keras zumavipen andro zubune, vaš oda, hoj hin šil. Ačas ča andro jekh kher. Hin amen dosta phare kondiciji. The avka oda savoro džal. O gadžikano khelado andre ajsi situacija sar andro amaro teatro na ačhilas añi pandž minuti. Palikerdo le Devleske, hoj amare khelade šaj te khelen the avka.

štruktúru. Pozrime sa na vzájomné vzťahy z hľadiska tejto typológie. U nás na Slovensku je tiež rôznorodosť rás. Avšak asi najviac zastúpená je biela rasa. Biela rasa má aj svoje podskupiny. Keď špecifikujeme, tak najviac rozšírenou podskupinou žijúcou na Slovensku je rómska podskupina. Aj keď je každý jedinečný, dosť výrazne zastúpeným rysom tejto skupiny sú vystúpené líčne kosti – s tým súvisí i ich pôvodný historický posun, dobrodružnosť. Ako kočovný kmeň sa sťahoval za potravou, aby prežil. Rómovia sa venovali najmä remeselníckym prácam – kováč, korytár, košíkár, a tiež boli výnimoční hudobníci. Hrali pre potešenie a nepotrebovali k tomu noty. Situácie riešili živelne. Plné horné pery vyjadrovali emotívnosť. Hudba či tanec u Rómov vždy vychádzali zvnútra bytosti a chytili za srdce aj okoloidúcich. Zmenou svojho bytia, ktoré spôsobuje socializácia a začlenenie do pevných prbytkov, sú nútení prijímať životný štýl iných, čím sú vyčlenení z vlastného spôsobu prirodzeného bytia daného svojím genetickým rysom. Rómovia boli deťmi vetra a živelnosť je ich prapôvodnou podstatou.

Pozrime sa na to teraz. Rómov majorita vyčlenila z pôvodného spôsobu života, naučila ich obavám o existenciu. Tváre sa im zúžili, pery stiahli. Tým sa potláča pôvodná štruktúra dobrodružnosti, stráca živelnosť a radosť z bytia. Dá sa povedať, že nedorozumenia medzi nami nesúvisia iba s rasou či typom etnika, ale súvisia so spôsobom myslenia, či čítania každého z nás. Nie je podstatné, čo v živote robíme, ale to, ako to robíme. Riešením vzťahov je riešiť veci láskou, ochotne, so záujmom a nie strachom, hnevom a pocitmi viny. Ak pochopíme seba cez vlastné črty tváre, pochopíme aj tých, ktorí vyzerajú inak, a to je energia lásky.

Text: Dr. Monika Kašová,
spisovateľka, arteterapeutka a etikoterapeutka.
Ilustračné foto: Jozef Ferenc

So šaj te del o teatro le Romenge the la majoritake?

Amaro teatro šaj te del le Romenge but, vaš oda, hoj pre Slovatiko hin but romane gava. Varekana, kana džas te khelel vaš o čhavore, sam lengri motivacija vaš e edukacija, hoj len lengre daja the o daja te lidžan ki o aver dživipen. E majoritake sikavas, hoj kamas te phagerel o barijeri. O rasizmus hino. Ačhilas pes amenge buterval, hoj angle o kheliben amen lenas sar varesave Čigana, so aven, bašaven u khelen. Olestar hin feder, kana pal o kheliben pal amende avena u phenena, sar oda mište sas.

Tire mekh na kerde sune? Hiñi tiri karijera andro ada teatro?

Kamavas te kerel e moderno kape-la. No akana pre oda nane than. Oda hino miro suno. Prekal o gilavipen mandar šaj te sikavel savoro. Patav, hoj jekhvar oda resava.

Preklad: Erika Godlová
O tekstos sas kerdo tel o narodno projektos Dokumentačno-informacijakro centrum vaš e romañi kultura (DICRK). O DICRK hino o kotor andro Themeskro džanibnaskro putikengro kher Perješiste.

Asistenti osvetu zdravia prišli ako záchrana na poslednú chvíľu

s mamičkou počkali na záchraku,“ opisuje úspechy ďalších asistentov Z. Pálošová.

A uvádza ďalší, kde veľmi mladý asistent zachránil život staršiemu mužovi pri zástave srdca. Kým sa záchránke podarilo doraziť do ťažko prístupného terénu, asistentovi sa ho podarilo priviesť opäť k životu. Inej asistentke sa podarilo pre klientku, pripútanú na drevené lôžko už dvadsať rokov, vybaviť konečné polohovaciu posteľ. Ako povedala, príbehov a úspechov, ktoré pomohli zlepšiť alebo zachrániť ľudom život vďaka práci asistentov osvetu zdravia je už mnoho.

Ako ďalej uviedla Marianna Holubová, v prípade vranovského okresu sú najväčšie hygienické problémy v Kamennej Porube. Aj tam sa im zdravotnou starostlivosťou podarilo včas zasiahnuť a zachrániť tak život len päťmesačnému bábätku. V komunite sa vyskytol aj svrab. Vďaka dohľadu asistentov sa ho podarilo úspešne vyliečiť. Asistenti pomáhajú aj ľuďom so psychickými ochoreniami. Jednej klientke pomohli začať sa liečiť a konečne sa začala aj usmievať. Dovtedy bola nebezpečná pre seba aj svoje okolie.

„Ak zistíme nejaký zdravotný problém v rodine, začneme ju navštevovať a pomáhame im, ako sa len dá. Sprevádzame ich k lekárovi či podávame lieky. Kontrolujeme stav novorodencov v osade. Šírimosvetu o hygiene, užívajú liekov, o parazitoch ako sú napríklad vši. Radíme, ako sa ich môžu zbaviť. Niektoré deti predškolského veku dokonca ešte nevedia, čo je to zubná pasta,“ hovorí o práci v teréne M. Holubová.

Ako sa vyjadřila Zuzana Pálošová, niekedy je veľkým úspechom aj to, ak človeka, ktorý lekár nenavštívil už dvadsať rokov prehovorí, aby na vyšetrenie šiel. Podľa jej slov sa nedá hodnotiť, ktorá intervencia je dôležitejšia. Vo viacerých prípadoch pomohli asistenti pri hromadnom očkovaní, ako tomu bolo napríklad v Lenartove alebo Jurskom. Pri výskyte TBC asistenti pomáhajú zistiť ďalších ľudí, s ktorými bol chorý v kontakte, tak ako vo Veľkej Lomnici či v Mirkovciach.

Zdravotný asistent – pravá ruka lekára a pomocná pre klienta

„V tomto projekte sú hlavnými hrdinami asistenti. Sú to tí ľudia, ktorí prinášajú výsledky a tie ich aj motivujú,“ ocenila prácu asistentov Z. Pálošová. Podľa jej slov boli už v minulosti realizované projekty, v ktorých nezainteresovaní vymýšľali riešenia bez akejkoľvek logiky, citlivosti a bez ohľadu na nejakú ľudskú dôstojnosť. Preto tieto projekty, ako povedala, neboli úspešné. Projekt Zdravé komunity má podľa jej vyjadrenia dušu, pretože v lokalitách pôsobia ako asistenti samotní Rómovia vo svojich vlastných komunitách. Ako uviedla, v rámci projektu pôsobia aj koordinátori s výsluhovým dôchodkom alebo iným príjmom. Ich motiváciou pre túto prácu podľa nej nie sú financie. Do projektu sa zapojili, aby aj svojím príchomom niečo zmenili k lepšiemu. Pracujú s chuťou. Tešia sa vznikajúcej spolupráci medzi nimi a inštitúciami.

„Za najdôležitejší prvok v celom projekte považujem nezávislosť asistentov a koordinátorov od obcí. Nielen preto, že obce to nijako finančne nezatažujú, ale hlav-

ne preto, že asistenti môžu vykonávať svoju prácu podľa najlepšieho vedomia a svedomia. Toto má ten ozajstný potenciál, ktorý môže znamenať zmenu,“ popisuje najväčšie pozitíva projektu Zdravé komunity jeho koordinátorka Zuzana Pálošová.

Hlavným cieľom projektu je zlepšiť zdravie ľudí v osadách. „Nie je to iba o priamej pomoci ľuďom, o osвете a spolupráci s lekárom. Asistenti iniciujú spoluprácu aj so starostami a rôznymi inštitúciami, aby zlepšili životné podmienky v daných lokalitách. Mnoho starostov začalo riešiť tieto problémy a ostatní, verím, že začnú. Všetko sa dá vyriešiť, ak je vôľa. A zrazu tá vôľa je. Je naozaj reálna šanca, že sa veci pohnú dopredu. Dôležité je však zdôrazniť, že asistent nerieši problém klienta, ale pomáha ho riešiť,“ vysvetľuje Z. Pálošová.

Podľa jej ďalších slov je asistent v prvom rade pravou rukou lekárov. Je spojovacím článkom medzi ním a komunitou.

Asistenti sú špeciálne školení podľa dvoch akreditovaných programov Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. Náplňou ich práce je spravidla zber klientov na odborné vyšetrenia, šírenie osvetu v rodinách a spolupráca aj so školami. Poskytujú chorým klientom napríklad poradenstvo o spôsobe domácej liečby či podávaní liekov. Na podnet učiteľov pomáhajú rodičom pri odstraňovaní zavšivenia detí alebo iných problémoch zdravotného charakteru, ktoré majú deti v škole. Spolupracujú s pracovníkmi Regionálneho úradu verejného zdravotníctva pri výskyte epidémií a hromadných očkovaní. Pozývajú na preventívne prehliadky, ako aj očkovania a sprostredkovávajú odborné vyšetrenia. Do ich pracovnej náplne patrí aj účasť na vzdelávaní. Poskytujú prvú pomoc pri úrazoch, alebo náhlo zhoršení zdravotného stavu a privolajú záchrannú zdravotnú službu.

„Ak majú klienti akýkoľvek zdravotný problém a chcú ho riešiť, môžu prísť za asistentmi, ktorí im pomôžu. Obrátiť sa na asistenta môžu aj v prípade, ak majú strach zo zdravotníckych zariadení alebo nevedia, ako si vybaviť odborné vyšetrenie,“ vyzýva klientov Zuzana Pálošová. Odporúča obrátiť sa na asistenta aj v prípade, ak klient potrebuje riešiť záležitosť so zdravotnou poisťovňou alebo potrebuje zdravotnícke pomôcky, ktoré si sám nevie vybaviť. Na asistentov sa samozrejme neobracajú iba klienti, ale aj druhá strana, čiže lekári. Ako hovorí koordinátorka projektu, lekári sa na asistentov obracajú hlavne so

žiadostou o pomoc pri pozývaní na prehliadky a očkovania. V mnohých lokalitách je zaočkovanosť stopercentná. Rápidne sa zvýšil počet preventívnych prehliadok. Lekári môžu požiadať asistenta, aby meral tlak v určitých intervaloch pacientom s hypertenziou. Vyhnu sa tak skresleným hodnotám pri meraní tlaku, ktorý je spôsobený tzv. syndrómom bieleho pláštá, takže za relevantné považujú hodnoty, ktoré nameral asistent doma, v menej stresovom domácom prostredí klienta.

Rómovia z vranovského okresu, kde asistenti pôsobia v deviatich lokalitách, najprv podľa koordinátorky Marianny Holubovej veľmi poslaniu práce asistenta osvetu zdravia nerozumeli. V súčasnosti sú radi, že asistenta majú a môžu sa naňho obrátiť. Prácu asistentov si podľa nej nepochvalujú iba Rómovia, radi sú hlavne pediatri a všeobecní lekári. Počet povinných očkovaní a preventívnych prehliadok aj tu výrazne stúpol tak u detí, ako aj u dospelých.

Najdôležitejšia je dôvera

Pre úspešnú prácu a dobré výsledky je veľmi dôležitým aspektom dôvera medzi asistentom a klientom. Tento proces je niekedy dlhý a náročný. Inokedy naopak dôvera vznikne okamžite. Asistenti získali odrazu úplne iné postavenie, čo priamo ovplyvnilo aj ich vzťahy s ľuďmi z komunity. Podľa Zuzany Pálošovej potrebovali Rómovia pre pochopenie poslania asistentov iba trochu času a skúsenosti s tým, čo pre nich môžu asistenti urobiť. Niektorí boli skeptickí. Neverili, že by asistent

osvetu niečo mohol zmeniť. Avšak hneď po prvých prípadoch, kedy asistenti niektorým Rómom úspešne pomohli, ich nedôvera opadla. „Z asistentov sa stali ľudia, ktorí teraz znamenajú pre týchto ľudí malé svetielko nádeje. Je to človek, ktorý má preukaz. Je to niekto, ko ho berú zamestnanci inštitúcií vážne, kto vie komunikovať a kto vie požiadať o pomoc, pretože vie, kam sa obrátiť. Títo ľudia vidia, že sa veci konečne pohli,“ opisuje súčasnú situáciu vo vzťahoch medzi asistentmi a Rómami Zuzana Pálošová.

Asistenti tu nie sú iba pre Rómov, ale pre každého, kto potrebuje pomoc s riešením zdravotných problémov či záležitostí s nimi súvisiacimi. Asistenti pomáhajú aj obyvateľom z majoritnej spoločnosti. Ich pomoc vyhladáva najmä starší ľudia, a to v prípadoch, ak potrebujú vyzdvihnúť lieky na recept alebo odprevadiť k lekárovi z dôvodu, že sami už veľmi nevládzu. Ako ďalej uviedla, jeden z asistentov si dokonca sám vyrobil informačný leták, v ktorom ponúkal svoju pomoc a rozdal ho do majoritnej časti obce. Krátko nato ho začali kontaktovať.

V súčasnosti už asistentom niekedy nestačí ani osem hodín pracovného času. „Keď si asistent vybuduje

meno, ľudia sa na naňho začínajú obracať s čoraz väčšou dôverou a stále častejšie. Na druhej strane je potrebné riešiť aj problémy v lokalite a zlepšovať životné podmienky. Preto je spolupráca so starostami veľmi dôležitá,“ vyjadřila sa Zuzana Pálošová. Ako hovorí, viacerí starostovia mali mierne obavy z toho, že asistent nie je priamo ich zamestnancom. Mnohí zo starostov však túto iniciatívu vítali. Naštartovala sa spolupráca, začali sa stavať studne, starostovia poskytli aktivačných pracovníkov, ktorí spolu s obyvateľmi osady vyčistili okolie osady. Dokonca niektorí starostovia na podnet asistenta a lekára boli ochotní zakúpiť aj liečivú svrabu, alebo vši. „Veľmi dôležité je, že sú asistenti nezávislí od rozpočtu obce. Problémy sa nemôžu ďalej tlať. Podobný projekt funguje aj v Bulharsku. Avšak, asistenti sú zamestnancami obcí a asistent vlastne robí to, čo po ňom chce starosta. Vôbec nič sa teda nerieši. Problémy ľudí v bulharských osadách pretrvávajú a stále sú pre okolitý svet neviditeľné, keďže sa informácie o nich ani nedostanú za hranice obce,“ porovnáva Zuzana Pálošová zahraničný projekt so slovenským.

Mária Hušová, ilustračné foto: Roman Čonka

Projekt Zdravé komunity realizuje Platforma na podporu zdravia znevýhodnených skupín (PPZZS) v spolupráci s Úradom splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. V súčasnosti je projekt financovaný zo štátneho rozpočtu. Do konca júna by mal byť pripravený návrh národného projektu, ktorý bude financovaný zo štrukturálnych fondov. V roku 2013 bol projekt financovaný vo výške 336 909 €. Do konca júna 2014 je na projekt vyčlenených 750 000 €. Počet asistentov a koordinátorov sa bude postupne navyšovať až do roku 2015, kedy by malo na Slovensku pôsobiť celkovo 300 asistentov vrátane koordinátorov.

O paluno vakeriben le čhingereha (rezbariha) Ondrej Gadžoreha – Andrišoha (9.7.1956 – 19.10.2013)

„Na kamen kaveja? Hin man the kherutni mol. Šipkovo,“ del amen pativ andro leskro kher u a andre cikni butarňi. Ki oda pijelas peskri thuvali u varekana chasalas – avka zoralessar ola, so pijen but thuvale. „Kana mekh amen sas o drakha pre dvora, ajsi mol keravas...“ leperelas. Adadives bara baratar ačhilas cikno kotophuv sako seratar garudo pal o trastune fali u butarne khera. Pro šipki the drakha leske ačhile ča o ginde u ňiko aňi na gelas suno, hoj pal o na but pre leste ča leperaha the amen. O čingero Ondrej Gadžor na užardes mulas andro oktobros 2013.

Dikhas amen pal o but berša
Jekhto var man arakhlom le Ondrejoha Gadžoroha kana mekh somas nevo andro žurnaltikaňi buti andro Romano nevo lil andro berš 2004. Bičhade man

pro reportaž pal e leskri vistava tel o nav E luma kaštune dženengri, savi pes kerdas andro than kaj hino kašakro Muzeum Vojtech Löffler. Šaj pal o jekh berš palal pen arakhlam andro leskro kher Kašate, andro foroskro kotor Krasna opral o Hornad. Kana pal o varesave berša pal o Ondrej Gadžor gelom sar imar o butarno andal e Themeskro džaňibnaskro pustikengro kher andro Prešov, kaj kidav o informaciji pal o romane vastengre buta, musaj somas te rodel leskro kher. Džanavas, hoj bešel andro košicko foroskro kotor Krasna opral Hornad, džanavas, kaj pes o drom bandarel – pre savi ulica. No the avka oda sas sikra, dži arakhlom leskro kher. Andro berš 2005 oda mekh sas o čučo than, kaj sas o kher the bari bar. Imar ole divese o Ondrej Gadžor sas pre kris pal o kher the e phuv tel leste. Dži

adaďives andre oda na sas kerdo o paluno lav khatare e kris, no oda so sas paš o kher pes bares parudas. O butakre khera, o prachos, bare vurdona, save o firmi žuzaren tel o leskre blaki. La baratar ačhilas ča o cikno dromoro, savo prastal ki o vudar andro kher. „Saranda berša adaj bešav, vareko avel u savoro tumege lel. Sas amen o phuvale, o zeleňini,“ leperel pro divesa, kana oda anglo leskro kher sas aver. Pre miro phučiben, sar les o than parudas, ča pharipnaha phenďas: „Tasľuvav. Našti te phundravel e blaka, khandel adaj. Čhiven adaj varesave chemikaliji. Te adaj avava tajsa, vaj pal o jekh čhon, na džanav.“

O drom ki o vastengri buti u e vika kompresoristar

Bilačo than, pre savo bešelas, šundom jekhvestar andro leskro kher. Avri sas tatipen, no andro

kher musaj sas o blaki phandade. Paš o kher sas but bare phare vurdona u the o butakre khera. Sakaj but prachos andro luftos. Kana chudlam te vakerel, o kompresoris mukhľas e vika. Pro miro phučibe, so oda hin, o Ondrej ča phenďas: „Jekhvestar paš e fala le khereskri thoven o bare vurdona. Ajsi vika adaj hin sako dives dži o pandžori.“ O čingaripen o Ondrej Gadžor pes chudlas jekhtovar kana sas pro slugadipen. „Sas man 22 berša u le raklengso sas pro slugadipen keravas pro metri o mochta. Kamavas te rodel o love. Palis somas andro kaštengro butakro kher, kaj les dikhlom te kerel jekh bari busta. O kaštuno šero. Phenďom mange, hoj kana avava khere andal o slugadipen, chudava oda te kerel. Jekhto, so kerdom, sas o Janošik,“ leperel peske pro jekhto uštara. Imar palis les leskro amal andal o slugadipen, savo sas Kaša-

tar u dikhľas leskre buta, andas ki o Löffler. „U palis odoj imar sako-var phiravas. Keravas ke leste deš berša. Cinelas manda o buta u avka man the vazdelas the delas mange e zor andre buti.“ U soske o Janošik? Ondrejoske sas pre džeka leskri staďi. „Oda mange sas pre leste interesantno. Sas man ajsobuchleder kotor kašt, avka les kerdom. Le Slovakos,“ phenel barikanes. O Janošik pro agor bešel ki o leskro strično phral andro Čechiko, savo leske vaš o Janošik diňas le trastune levos.

Sikhľilas korkoro

O čingaripen na sikhľolas u na sas les aňi o sikhavne. Sar phenelas, sikhľolas korkoro. „Arakhľom o kašt u činavas. Le manušes musaj te avel adi buti andro rat. Te o Löffler džanelas, hoj džanav te kerel o formi u te čhorel, oda ke leste keravas. An-

dre čik keravas varesave formi u odoj palis čhoravas o harčiči. Somas 16 – 18 beršengro,“ phenelas. No prekal o Ondrej, teč horel našti sas sako, ko kamelas. O manuš prekal leste musaj sa ste džanel pal oda, so kamel teč horel. Musaj te džanel sar te kerel e forma u te dikhel, sar oda palis avri diňola. Khere peske avka kerelas varesave manuškane formi, o meči. „So mange avel pre godi u džanav, hoj hin šukar, oda kerav. E inšpiracija man hin sakovar. Na musaj te čitřinar, hin man andro šero. The pal oda džal, so mange o kašt sikavel, avka palis olestar pes vareso kerel.“

Le bakroskre šingostar kerdas le klaunos. Ale, sar phenelas, na sas but lačho, soske o šing sas but sano. „Oda kerav la vrtačka-ha pro danda, o motoris hino andal e sivibnaskri mašina. E puraňi vrtačka vaš o danda mange

Príbehy z praxe

Pracovný deň sa začal ako každý iný. Ráno som navštívil lekárov a urobil to, o čo ma žiadali. Zvyšok dňa som pracoval v teréne. Meral som tlak a usmerňoval ľudí, ako postupovať pri osobnej hygie- ne v rámci možností, ktoré majú a zároveň pri hygie- ne detí. Keď som chodil na kontroly novorode- niatok, v jednej rodine som po- strehol vážne nedostatky v sta- rostlivosti o dieťa. Dieťa bolo už dvakrát hospitalizované s oboj- stranným zápalom pľúc. Hrozilo, že ostane v nemocnici aj tretíkrát. Zisťoval som, prečo sa to deje. V dome bolo čisto a teplo. Deti ale boli zaľúlané a slab- o oblečené vzhľadom na počasie. Bolo vidieť, že sa o deti starajú, aj keď možno nie najideálnejšie. Boli však zdra- vé, nakŕmené a v teple. Sľúbil som, že im pomôžem a keď bude potrebné, pôjdem s nimi do ne- mocnice. Mali obavy, lebo neve- deli dobre po slovensky. Povedal som im, aké majú práva, lebo pri takejto situácii hrozilo, že to budú považovať za zanedbanie rodičov- skej starostlivosti a obujú sa do to- ho príslušné inštitúcie. Manželka klienta ešte stále kojí dieťa, tak som jej prízvukoval, že ak v ne- mocnici ostane, nech nástojí aspoň na tom, aby ju nechali pri dieťati. Nakoniec dieťa nehospita- lizovali, ale nechali mu domácu liečbu. Dohodli sme sa, že ich bu- dem minimálne dvakrát do týždňa navštevovať a sledovať stav die- taťa. Boli radi a sľúbili, že budú ro- biť čo bude v ich silách, lebo dieťatko majú veľmi radi a nechcú oň prísť. Ďakovali mi za usmerne- nia a boli radi, že je v obci niekto, kto im vie v tomto smere pomôcť. Rodinu naďalej navštevujem a dú- fam, že sa stav dieťaťa zlepší.

Pracovný deň ako iný: návšteva lekárov, inštitúcií a osád. Medzi- tým, ako som kontroloval, či boli rodičia s deťmi na očkovaní, meral som aj krvný tlak. Zistil som, že strašne veľa ľudí má vysoký tlak, často s arytmiou. Náš tlakomer ukáže aj to. Bol som v rodine, kde som odmeral tlak asi desiatim ľu- dom. U jedného pána som zistil veľmi vysoký tlak (210 na 120, tep 110). Hneď som sa ho pýtal, či sa lieči. Povedal, že áno, ale dnes lie-

ky nezobral, lebo ich už nemá. Okamžite som mu odporučil návštevu lekára a povedal mu, nech si zoberie aj nejaké šaty a hy- gienu, lebo možno bude hospita- lizovaný. Poprosil ma, aby som ho sprevádzal k lekárovi, lebo nevie dobre po slovensky a často ne- rozumie. Nakoniec si ho nechali v nemocnici a lekár povedal, že keby tam nešiel, mohol skolabo- vať. Poďakoval sa mi za pomoc. Keď prišiel domov, hneď som ho navštívil a usmernil ho o presnom čase užívania liekov, a aké to môže mať následky, ak to nebude dodržiavať. Sľúbil, že si moje slová vezme k srdcu. Ponúkol som sa mu, že ak nebude mať lieky, nech mi dá vedieť a poviem mu, ako a kde si ich má vybrať.

Keď som bol v osade šíriť osve- tu o hygie- ne, navštívil som rodinu, ktorá má telesne postihnuté dvoj- ročné dieťa. Povedali mi, že majú problém s výchovou dieťaťa. Neve- dia, ako postupovať s vyšetreniami u rôznych lekárov. Chceli by mu poskytnúť takú starostlivosť, aká je v jeho prípade potrebná. Poroz- právali sme sa o ich problémy a dohodli sme sa na riešení. Najprv musia navštíviť svojho pediatra a ak bude treba chodiť k lekárom alebo objednať dieťa na vyšetrenie, môžu sa spoľahnúť, že im v tom

mosaľilas, avka mange musaj so- mas te kerel miri,“ asal.

Bokhatar na merava

Ola butatar prekal o Ondrej Gadžor, pes naši dživelas. No sar sajekh phendās, na sas oda aj- so pharo, hoj merelas bokhatar. „Kana ča bešava, na rodava nič. Le socijalne lovendar pes naši nič, u e buti nane. La romňaha chudas jekhetane 120 eur u olestar naši te dživel. „Imar jekh berš phirav pro blšakos, hin man va- resave puranišpena u maškar len- de thovav le mire buta. U sako- var vareso bikenav. Aven o ma- nuša, so man prindžaren, avka vareso cinen. Nekh buter o cikne soški. Kerav the o čhivkeripena cinostar, no 80 – 100 eur na den but džene. Phučen mandar, te bi- kenav o somnakaj, hoj ajci but mangav. No avena the o bikende, save oleha keren bizniso. But džene lendar odoj hine. U jekh- varestar len andal o vast. Prekal o kurko sakovar kerđom duj soš- ki, save pro blšakos bikendom. Prekal o vikendos avka rodav 20 – 30 eur,“ avri rachinel.

Sar phenelas, o motivi leskre butake sas avrether. „Varekana

diňom andro mire sochi the o romano motivos – o čhavo la čeňaha. Andro foros hin jekh sklěpa, kaj bikenen mire buta. Odoj bikenen ča o artistikane cakli. Gefom odoj, hoj te vareso miro šaj te bikenen. Phende, hoj na. Pro agor len prevaker- dom, hoj lenge vareso sikhavav. Kana oda dikhle, jekhvarestar kamenas. Keravas lenge o pod- stavci.“

E vasteskri buti kamelas te del dureder, no leskre čhavore les na sas. U odi buti, tel o leskre la- va, pes naši te sikhfol. „O manuš ki oda musaj te šunel vareso, u odi buti musaj te likerel andre peste. Musaj te avel lače vasten- gro, musaj te sikhavel e fantazija. Kana oda o manuš kerel ča avka, hoj les nane so te kerel, oda hin na mište. Oda musaj te avel an- dre leste,“ phenel.

Pal o sune the o resa

Phučal phal o leskre sune. Jekhto phendās, hoj nič aver leske na kampil, no pal o na but gindinelas u phendās pal o pes- kro suno. „Kamavas te el man mi- ro kher, baro butakro kher, te bešel peske pre dvora pro ska-

pomôžem. Doniesol som im aj ne- jaké šaty, ktoré mi zadovážil môj koordinátor. Potešilo ich to a zača- li mi viac dôverovať, keď videli, že mi na nich skutočne záleží. Ďalší postup záleží na našom pediatrovi a ďalších vyšetreniach. Navštevujem ich dosť často a dúfam že sa dieťatu zdravotný stav zlepší a bu- de oňho postarané tak, ako treba.

Marián (35)

Keď som začal pracovať ako asistent osvet- y zdravia, stretol som sa s rôznymi názormi ľudí. Ako v každej spoločnosti, či už u Rómov alebo Nerómov, sú ľu- dia rôznej povahy, s rôznymi ná- zormi. Nie každý je hneď prístup- ný radám iného, nie každý dôve- ruje niekomu hneď. Každá vylú- čená lokalita je niečím špecifická. Každý deň sa dozviem veľa no- vých skutočností a stále sa stretá- vam s ľuďmi, ktorí o svoje zdravie začnú dbať až keď je neskoro. O tomto sa s vami chcem podeliť. Tieto skúsenosti mi dopomohli k tomu, že som pochopil zmysel a myšlienku tohto projektu.

Pred tromi mesiacmi sme zača- li so všeobecným lekárom spo- luppracovať na vyšetreniach na he- patitídu typu B a C. Každý deň bol pestrý. Keď som začal s ľuďmi ho- voriť, vysvetľoval som im, prečo sú tieto vyšetrenia potrebné a že ne- majú čo stratiť. Môžu len získať in- formáciu o tom, či túto chorobu majú alebo nie, a podľa toho sa zariadiť. Mnohí sa hneď chceli dať testovať, aby mali kľudný spánok. Niektorých som zas musel pre- svieďčať, ale márne. Boli ďalej možným ohrozením pre ostat- ných, lebo chorobou mohli byť in- fikovaní. Práve takýmto ľuďom sa treba venovať najviac, vysvetľovať im postupy vyšetrení, možnosti liečby, prognózy, ako sa chovať, aby chorobu nerozširovali a upo- kojiť ich, že sa môžu vyliečiť, len s tým treba začať. Ak sú zdraví, môžu sa očkovať a predísť tak ne- príjemným ochoreniam.

mind u te pijel e kaveja. Adaj naši te bešel. Na džanas, te adaj ačas,“ u palis gindindās: „Te be- šel naši. Tosara uščav, pijav la romňaha e kaveja. U palis, kana imar pijav, dav peske the e dujto. Pal e buti bešas la romňaha, khe- las o karti, varekana pes koške- ras, keras pheras, varekana džav te chudel le mačhen. Hin man so te kerel.“

Le Ondrejis na sas bare resa. „Kamav te kerel mire buta avka, hoj o manuša len te kamen. U hoj len te cinkeren. Oda kaš man hin khatar o Löffler. Sas mange pre džeka, avka les man- ge diňas. Imar hino 30 beršen- gro. Sakovar les prethovavas. Imar akana chudľom pre ada te kerel. Kerdom, so kamavas. Oda hin e morsko čaj.“

Kana agorindom o vakeriben, pre dvora preačhile te morel o vurdon u e vika muľas.

Preklad: Erika Godlová
O vakeriben the o fotografiiji sas kerde khatar o videovakeri- ben andro Themeskro džaniň- naskro pustikengro kber andro Prešov, o kotor vaš o Dokumen- tačno-informačno centrum vaš e romaňik kultura.

Pred dvomi mesiacmi som po- skytol prvú pomoc pánovi, pre kto- rého som volal aj záchrannú zdra- votnú službu. Spýtal som sa ho, na čo sa lieči. Nepovedal mi nič, lebo mal problém s hlasivkami. Podal mi výpis zo zdravotnej dokumentácie. Dočítal som sa, že sa lieči na tuber- kulózu. Naskočila mi husia koža.

Pri volaní s operátorom som si spomenul na naše školenie, kde nás učili ako komunikovať s pacien- tom, aby som ho nevyplašil a záro- veň sa dozvedel všetky potrebné in- formácie. Cez linku ma zároveň operátor inštruoval, čo mám robiť. Pacienta previezli do nemocnice, potom ho poslali na odborné vy- šetrenia. Nakoniec ho previezli do Vyšných Hágov na liečenie.

Hneď na ďalší deň som to oznámil nášmu lekárovi, s kto- rým sme podnikli príslušné opa- trenia. Najprv som zistil kontakty, s ktorými sa klient stykal. Tých kontaktov bolo neúrekom – viac ako 50 dospelých a viac ako 100 detí. Mali sme kopec práce.

Vyskočil ďalší problém – s pe- niazmi na cestovanie. Spolu s na- ším lekárom a mojím koordináto- rom sme prisľúbili uhradiť ces- tovné náklady.

Polovica dospelých už absolvo- vala odborné vyšetrenie s negatív- nym výsledkom, niektorým našli nejaké iné ochorenie, napríklad snímka pľúc ukázala ochorenie srd- ca alebo chrčnice. Niektorým ďal- ším však bola zistená tuberkulóza.

Po mesiaci vyššie spomenutého pána prepustili z liečebne. Začal ale znovu holdovať alkoholu. O dva týždne, presne na Štedrý večer, pri- šiel za mnou, nech mu pomôžem, lebo zvracal krv. Opäť som zavola- l záchranku a previezli ho na ARO.

Bolo a je toho veľa, čo zažívam v práci, keď sa stretávam s ľuďmi z mojej osady. Ale vidím za sebou stopy a pocit, že viem niečo spraviť pre svoju komunitu ma ženie vpred.

Rudolf (31)

Pripravil Roman Čonka

Zdroj: Platforma na podporu zdravia znevýhodnených skupín (PPZZS), foto: PPZZS

Anonymné odkazy od detí

Počas piatich rokov projektu *Odsúdení na spolunažívanie v dobrom* sme sa vždy po skončení diskusií pýtali detí na ich názor. V archíve projektu máme stohy dotazníkov, z ktorých čerpáme orientáciu v ďalšom smerovaní projektu. Otázok nekladíme veľa, iba päť-šesť, pričom nás predovšetkým zaujíma názor žiakov na videné a počuté počas diskusie, na to, čo ich zaujalo, čo bolo nové, prípadne čo by v budúcnosti chceli vidieť v dokumentárnom filme o Rómoch na Slovensku. Pýtali sme sa, či by si žiaci vedeli predstaviť, že by ich priateľ bol iný, ako ostatní (napríklad inej národnosti, farby pleti, inak by vyzeral alebo sa správal ako väčši- na). V aktuálnej skupine anketovaných detí vo veku 11-18 rokov sme zisťovali aj to, čo ich najviac trápi v súčasnosti na medziludských vzťahoch v škole, v rodine, na ulici, či v televízii. Samozrejme sme sa pýtali aj na názory na dvojhodinovú dis- kusiu, ktorej sa žiaci zúčastnili a celkom úprimne sme ich povzbudzovali, aby nás, lektorov v tejto spätnej väzbe nešetrili a skritizovali. V poslednom ročníku projektu nám od septembra do decembra 2013 na päť otázok odpovedalo 1076 žiakov (400 z Prešovského kraja, 231 z Košického kraja, 258 zo Žilinského kraja a 187 z Banskobystrického kraja) po zrealizovaných 50-tich stretnutiach. Počas nich sme deťom pre naštartovanie diskusie premietli dva pätnásťminútové profily Rómov z DVD *Šesť obyčajných súčasníkov* z rodu Rómov. Tak nahliadnime do anonymných odkazov od detí pre nás dospelých.

Väčšina prítomných žiakov dokázala z filmových portrétov Rómov, ktoré vi- deli, vystihnúť to podstatné. Oceňovali charakterové a vôľové vlastnosti mladého džudistu, vyzdvihli jeho zodpovednosť, vzťah ku štúdiu, cieľavedomosť a pracoví- tosť: Zaujalo ma, ako si Štefan ide za svojim snom a to, že je iný, ho neodradí. Mňa zaujalo na Štefanovi, že chcel niečo venovať Slovensku. Zauvažovali aj nad svojimi postojmi: Zistila som, že nemám ľudí súdiť podľa vzhoru. Snáď najčastej- šie chceli žiaci vidieť exoticky vyzerajúceho umelca Jozefa, ktorý si získal sympa- tie hneď v úvode filmu, keď vletel do záberu kamery na skejte. Deti postrehli, že Jozko má hneď tri talenty – výtvarný, hudobný a športový. Jozef mal pekné kres- by. Zaujali ma talenty Rómov a to, že aj keď majú talent, tak sú skromní. Aj keď sú ľudia inej pleti, môžu byť lepší ako my. Veľa odkazov bolo smerovaných Jane, kto- rá si otvorila sekáč – obchod s obnoseným tovarom. Deti prežívali skutočnosť, že si nemohla dlho nájsť prácu a nakoniec sa rozhodla ísť do podnikania, ako aj jej prítomnosť na niektorých diskusiách. Pačilo sa mi, že aj napriek problémom sa jej podarilo dokázať, čo chcela. Janka vedela narábať s peniazmi.

V dotazníkoch sa objavili aj takéto postrehy: Ľudia sa snažili pracovať a po- važovali za potrebné mať vzdelanie. Zaujali ma spôsoby ich života. Mňa zaujalo, že sa Rómovia dokážu pod takým nátlakom vo svete udržať. *Lektorov moderova- ných diskusií zaujali niektoré vyjadrenia detí, ktoré zjavne nemali zo svojej vlastnej hlavy:* Môj oco ich nemá rád. Človeku, ktorý celý život pracuje dajú nízy- ky plat a Rómom vysoký. Oni nerobia nič a dostanú 200 eur a my pracujeme a dostaneme 100 eur. Nie je to fér, že sa niekto celé dni ulieva a štát sa o nich stará. *Hneď pod poslednou vetou v tom istom dotazníku je ale odpoveď na otázku:* Vieš si predstaviť, že by tvoj priateľ bol iný, ako ostatní? Áno, nemám s tým problém, lebo mám spolužiačku tmavej pleti. *Zvedaví sme boli aj na odporúča- nia žiakov, aký film by chceli vidieť v budúcnosti. Prekvapilo nás široké spek- trum podnetov:* O kočovaní. Róm a jeho život. Film o tých horších Rómoch. Asi by som si pozrela ako tam žijú v tých osadách. O nejakej rodine, ktorá nemá kde bývať. Film, ktorý by opisoval život ľudí v chudobe. Názory rómskych detí na svet. Nejaký o priateľstve. Chcela by som vidieť, či Štefan dosiahol svoj cieľ.

Na otázku, čo ťa najviac v súčasnosti trápi na medziludských vzťahoch v ro- dine, škole, na ulici, sme čítali veľa rôznych problémov z rovesníckeho prostre- dia tínedžerov, ale aj smutných zážitkov detí z domáceho prostredia. Najviac ma trápi, keď sa ľudia zadelujú do skupín chudobný-bohatý alebo čierne-biely. To, že ľudia odsudzujú Rómov. To ma trápi, že je veľa ľudí takých rasistov. V škole sa často ohovára. Šikana. Každý sa háda. Naši sa rozvieli. Doma na seba stále kričia. Trápi ma to, že ľudia sa pozerajú na to, že ten človek má také auto a ten nemá auto. Mňa trápi, že Rómovia si do nás vyskakujú a v autobusoch nás bijú. Ľudia odsudzujú iných, aj keď ich nepoznajú. Aby sme sa s Rómami uzmierili. Mnoho podnetov na zamyslenie sa nad tým, ako sa k sebe správame my, dospelí, pričom si asi neuvedomujeme prítomnosť detského pozorovateľa. Na záver niečo pozitívne: väčšina detí nemá bariéru priateľst- va s niekým, kto je iný: Je to tiež dieťa. Nie som rasista. Je to môj kamoš a je jedno, odkiaľ je. Nemám s tým problém. Ak je to dobrý človek, tak sa s ním kamarátim.

Text a foto: Ingrid Ďurinová

Keď užera požiera

Boli časy, keď sa za úžeru pokladal akýkoľvek úrok pri požičaní peňazí. V súčasnosti sa za úžeru považuje, ak ten, kto požičiava využíva zlú hmotnú alebo inú situáciu toho, kto si požičiava a za pôžičku žiada neúmerný úrok, ktorý sa tak stáva neprimeraným obohatením, či prehnaným ziskom veriteľa.

Podľa súčasne platného trestného zákona sa za úžeru a úžerníka pokladá ten, *kto zneužívajúc niečtu tieseň, neskúsenosť alebo rozumovú slabosť alebo niečie rozrušenie, dá sebe alebo inému poskytnúť alebo sľúbiť plnenie, ktorého hodnota je k hodnote vzájomného plnenia v hrubom nepomere*. Trest za takéto konanie podľa jeho rozsahu, podľa toho, na kom bolo spáchané a akým spôsobom, je odňatie slobody na jeden až pätnásť rokov.

Nie je žiadnym tajomstvom, že úžere sa na Slovensku darí najmä v osadách. Všade tam, kde je enormná chudoba, kde si ľudia nedokážu sami ani s pomocou spoločnosti zabezpečiť slušný život. Iba nedávno médiá informovali o prípade úžernického manželského páru na severovýchode Slovenska. Ľudia v osade ich však vnímali ako dobrodincov a zo všetkých síl ich bránili. Dokonca organizovali zájazd na súdne pojednávanie. Novinári tvrdili, že ľudia z osady verili, že bez pomoci úžerníkov zomrú od hladu. Manželia sa úžerou živili najmenej päť rokov. 30-ročnú ženu zatkli pri pošte, kde čakala na vrátenie peňazí priamo po vyplácaní sociálnych dávok. Jej manžela dolapili v aute, keď ju prišiel aj s peniazmi vyzdvihnúť. Doma u nich našli poctivo vedené účtovníctvo o tom, komu koľko požičiavali i aké úroky si účtovali. A tie veru neboli malé. Od 30 po 120 percent! Napriek tomu ľudia v Šarišskom Jastrabí o úžere nehovoria. Hovoria o tom, že im manželský pár pomáhal, že im žena dávala jedlo. Múku, mlieko, chlieb.

Smutná realita

Na Slovensku sa najmä v ostatných rokoch častí rodín opakovane ocitá v situáciách, kedy vynechávajú stravu, lebo si ju nevedia zabezpečiť. Na túto skutočnosť dlhodobo upozorňuje aj Slovenská sieť proti chudobe, pričom sa odvoláva na výskumy Rozvojového programu Organizácie Spojených národov (UNDP). Aj zistenia UNDP ukázali, že sa takmer polovica rómskych domácností s deťmi, ktorých príjem tvoria dávky v hmotnej núdzi a iné sociálne príspevky, opakovane ocitá v situácii, keď nemá čo dať deťom jesť. Tretina domácností zároveň nemala možnosť jedlo pre deti ani ohriať či uvariť. Dlhotrávajúca situácia, v ktorej rodičia už nedokážu zabezpe-

čovať základné potreby pre svoje deti, keď dávky im nepokrývajú náklady na dôstojný život, rodiny láme. Človek sa v takýchto chvíľach naozaj cíti byť vylúčený. Mocný pán Hlad potom ľudí ženie ku krádežiam či pytlactvu. Mnohí hlad zaháňajú toluénom. A to aj deti, ktoré majú štyri-päť rokov. Na vlastné oči sme to videli v Moldave nad Bodvou. Ak v takej situácii dlhodobo neprichádza pomoc, ak v takej situácii príde úžerník a ponúka peniaze, jedlo – ľudia zareagujú jediným možným spôsobom. Načiahnu ruku a berú to, čo by inokedy aj oni nazvali úžerou.

Podľa dát Detského fondu Organizácie Spojených národov (UNICEF) až 19 percent detí na Slovensku nemá prístup k dvom či viacerým veciam, medzi ktoré radí tri jedlá denne, čerstvé ovocie a zeleninu každý deň, dva páry vlastných topánok, knihy či hračky. Pravidelná strava chýba v krajine viac ako trom per-

tám detí. To v odhade znamená, že hlad dnes môže zažívať na Slovensku viac ako 35-tisíc detí.

Táto situácia spôsobuje, že nedostatočná výživa vedie skôr či neskôr k poruchám imunity, pohybovej sústavy, narušeniu pečene, spomalenému mozgovému vývinu. S hladom a omamnými látkami sa spájajú aj epileptické záchvaty. Chudobní rodičia toto všetko možno nevidia, ale nedokážu sa dívať na to, že ich deti hladujú. V snahe zabezpečiť deťom aspoň jedlo, keď im už nedokážu zabezpečiť lepší život, vítajú ponuky úžerníkov. Veď oni sú často jediní, ktorí prichádzajú s „pomocou“. V tej situácii neskúmajú, či je ponúkaná pomoc férová alebo nie. Berú, lebo inú možnosť nemajú. Myslím si, že aj v prípade úžery platí, že kým je dopyt, bude aj ponuka. Dopyt po službách úžerníkov v podstate spôsobuje spoločnosť, ktorá nerieši problém chudobných. Neprichádza s pracovnými príležitosťami, neponúka také sociálne opatrenia, ktoré by umožňovali prežiť.

Mocný pán Hlad

Raz nám v Rudňanoch povedali, že úžerníci prichádzajú za nimi sami. Napríklad do rodiny, v ktorej niekto zomrel. Využívajú smútok, citovú stratu, a tým určitú otupenosť a stratu kritického pohľadu. Práve vtedy úžerníci prídu a rovno privezuť alkohol, mrazené kuracie mäso, salámy, chlieb s tým, že rodina potom zaplatí. Potom, čo smútok opadne, alkohol je vypitý, potraviny zjedené – prichádza oznámenie, aké sú podmienky pôžičky. Väčšinou sú zdrvivúce, ale už je neskoro. Dlhníkov neostáva iné, iba platiť, platiť, platiť.

Žijeme v spoločnosti, kde nič nie je zadarmo. Predstavte si, že človek nemá prácu. Jeho príjem je žalostne nízky a neumožňuje ani základ pre prežitie. Ak ten človek nemá možnosť získať prácu, požičať si od rodiny alebo priateľov, ani požičať si v banke, neostáva mu iná možnosť, ako využiť službu úžerníka. Ten sa napokon stáva „dobrodincem“ zachraňujúcim situáciu, ktorú spôsobili viaceré, kombinované zlyhania jednotlivca i spoločnosti. Požičiava, aby ten

chudák a jeho rodina nezomreli od hladu. A chudák sa z mesiaca na mesiac stáva väčším chudákom, ktorý sa stáva úplne závislým na úžerníkovi. Tu kdesi nastupuje tzv. štokholmský syndróm. Stav, kedy obeť dlhodobo vystavená útočníkovi začne vyjadrovať súcit a sympatiu voči páchatelom. V niektorých situáciách rukojemník ochraňuje páchatela. Toto neracionálne chovanie spôsobuje vysoká miera nebezpečenstva a strachu, ktorú človek vystavený útočníkovi alebo úžerníkovi prežíva. Vtedy si obeť vysvetľuje zneužitie ako prejav láskavosti a naviaže sa citovo na páchatela. Štatistiky vyšetrovateľov tvrdia, že približne 27% ľudí vo vysoko kritickú situáciu vykazujú známky štokholmského syndrómu. Či je stav ľudí v osadách a enormná chudoba, ktorej sú dlhodobo vystavení vysoko kritickou situáciou, mali by zodpovedať odborníci z odboru psychológie a sociológie.

Tak či onak, štokholmský syndróm je ľudskou odpoveďou na traumy spojenú s postavením obeť. Schvaľovanie činov páchatela je jedna z možností, ako ľudské ego chráni samého seba. V prípade, že obeť uverí v rovnaké hodnoty ako agresor, myseľ ho odmieta brať ako hrozbu. Práve toto sa deje s obeťami úžery a úžerníkov. Ľudia dlhodobo a opakovane vystavení atakom úžerníkov, ktorí voči svojim obetiam používajú praktiky „cukor a bič“ v podobe pôžičkami a beriem všetko, čo dostaneš alebo takmer všetko, lebo znova ti dám, peniaze, jedlo – časom prestanú vnímať úžerníka ako agresora. Ich myseľ ich presvedčí, že je to záchranca a ochranca, ktorého tak veľmi potrebovali, ale žiaden neprichádzal. Do chvíle, kým neprišiel úžerník.

S úžerou si tí, ktorí sa zaplietli do jej sieť tak, že ich už požiera – sami neporadia. Zatočiť s ňou môže spoločnosť. Taká, v ktorej nebude nikomu ľahostajná extrémna chudoba tisícok rodín, v ktorej bude mať miesto empatia a pomoc potrebným. Spoločnosť, v ktorej bude dosť práce pre všetkých a v ktorej nebudú platiť zákony džungle. Spoločnosť, v ktorej hodnota jednotlivca sa nebude odvíjať len od stavu jeho konta.

Text: Daniela Obšasníková, ilustračné foto: Jozef Ferenc

Pocity beznádeje môžu vyústiť do agresivity

V ostatnom čase sa začali množiť útoky mladíkov z osád. Ich obeťami sú dýchodcovia napádání v ich vlastných domoch. Útoky sa vyznačujú nebyvalou brutálnosťou často ani nie päťnásťročných mladíkov. Ľudia sa začínajú báť o svoju bezpečnosť a niektorí i zamýšľať nad tým, odkiaľ sa berie tá trúfalosť, zloba a brutalita v mladých ľuďoch. Preto si za terče svojich útokov vyberajú starých ľudí, nie je záhadou. Lahký súper je výhodou. Ba vetší starci sa za súperov mladých ani nedajú pokladať. Všetky útoky majú spoločných menovateľov. Agresiu a nedostatok empatie. Páchatelmi sú mladí ľudia zo sociálne vylúčených spoločností.

Psychológovia tvrdia, že agresívne konanie detí a mládeže svedčí o tom, že často iba napodobňujú to, čo vidia vo svojom okolí, alebo reproduktujú konanie, ktorému v minulosti museli čeliť oni sami. Keď hovoríme o agresii a nedostatku empatie v prípade sociálne vylúčených, treba sa pýtať, akkej agresii museli dlhodobo čeliť oni sami. Koľko empatie sa dostalo

v živote im? V škole, v dedine, v meste, kde žijú.

Mladý človek na prahu dospelosti si začína klásť dôležité otázky o tom, kto vlastne je, kým by chcel byť. Čo chce v živote dosiahnuť, aká bude jeho rola, postavenie v spoločnosti. K akým odpovediam dôjde mladí ľudia zo sociálne vylúčených spoločností ani nie je treba hovoriť. Sami dennodenne vidia v obraze svojich rodičov to, čo ich v živote čaká. Poznáam mladého muža, ktorý má prácu, mladú rodinu a túžbu dostať sa z osady. Z miesta, kde je život hotovým peklom na zemi. Nedôstojný život, hlad a totálna chudoba. Roky sa snaží, ale jeho život i jeho rodina sa nevylepšujú. Rovnako, ako vyhliadky na lepší život. Keď mi chcel povedať, že sa pomaly zmieruje s tým, že jeho túžba a sny ostanú len túžbami a snami, dralo sa mu to tak ťažko z jeho vnútra, že ani nevedel vypovedať – zmierujem sa. Čudujete sa? Vedeli by ste sa vy zmieriť s tým, že sa musíte v mladom veku vzdať svojich túžob a snov? Žiaľ, život mnohých chudobných,

a nielen Rómov na Slovensku, je práve o tom. Spreádza ho pocit prázdnoty a beznádeje. Nulové vyhliadky do života v spojení s ponížením, ktoré títo ľudia zažívajú, môžu v človeku, zvlášť v mladom, citovo nevyzretom, vybudí deštruktívne sily. Jednotlivci ich často obracajú sami voči sebe, alebo voči druhým vo svojom okolí. Ak sa k tomu pridá depresia, ale i príliš veľa voľného času, ak práce niet, vytvára sa časovaná nálož, ktorá je nebezpečná sama seba i svojmu okoliu. Stupeň nebezpečenstva ešte graduje s nedostatkom uspokojenia základných biologických potrieb. Útoky spáchali mladí často pod vplyvom hladu. Ich snaha zohnať niečo na jedenie alebo peniaze na zaobstaranie jedla v sebe spája pocity poníženosti, beznádeje a nespravodlivosti.

Rómske deti často od prvých kontaktov s ostatným svetom, mimo svojej rodiny, zažívajú situácie, ktoré ich zraňujú. Stavajú ich do roly štatistov, s ktorými sa iba málokto úprimne baví. Vidia povrchnosť vo vzťahoch k nim, vysokú mieru odsudzovania, poníženia. Ak s nimi naozaj nikto

úprimne nekomunikuje, nemajú šancu naučiť sa sami komunikovať s okolím. Navonok sa potom javia ako bezcitní výrastkovia, ktorí sa nevedia zdôveriť, poprosiť o pomoc či o radu. Tlak, ktorý im ich problémy a nedostatok spôsobujú narastá, a ak sa preválí, nikto už neskúma dôvody. Ak niekto kradne, lebo jeho i jeho rodinu trápi hlad, sa nedá ospravedlniť. Ale aj takýto priestupok

alebo trestný čin by mali spustiť proces, ktorého zmyslom bude nie len trestať, ale aj skúmať dôvody takéhoto konania a odstrániť ich. Starí Rómovia hovoria, že hlad je mocný pán. Kým časť ľudí, najmä mladých, na Slovensku si nevie ani predstaviť, čo hlad vôbec je, mnohé rómske deti s ním majú bohaté skúsenosti. A ich rodičia sa netaja tým, že ak im zlyhajú legálne možnosti za-

bezpečiť jedlo pre deti, pre rodinu, sú schopní urobiť aj to, čo nikdy neplánovali urobiť. Len aby sa nemuseli dívať na svoje hladujúce deti. Dá sa to pochopiť. Ale malo by sa s tým aj niečo začať robiť. Ľudia zahnaní do kúta tam naveky neostanú. Tlačíť ich ešte viac k stene nemá význam pre nikoho.

Text: Daniela Obšasníková, ilustračné foto: Jozef Ferenc

Mašličkovo – príliš krásne meno pre krutú realitu ľudí bez domova

Mašličkovo – Lunik IX – Košice. O nelegálnej osade Mašličkovo-Nové diely v miestnej časti Lunik IX v Košiciach policajti i sociálni pracovníci vedia. Najnovšie o tomto mieste, ktoré slúži na bývanie desiatkam Rómov, keďže sa pre nich lepšie a dôstojnejšie miesto nenašlo, informovala sociálna a terénna asistentka zo spomínaného Lunika IX, Ingrid Kalejová. Urobila tak počas konferencie Koncepcia začleňovania Rómov na Slovensku, ktorá sa konala v košickom luxusnom hoteli Yasmin 22. januára tohto roku pod záštitou podpredsedníčky KDH Miroslavy Szitovej.

„Kým vy tu v teple a pohodlí hovoríte o začleňovaní Rómov, tí, ktorí sú vylúčení žiť v spoločnosti ako dôstojní ľudia, bez práce a bez dôstojného bývania bojujú so svojimi deťmi o holé prežitie,“ povedala Ingrid Kalejová potom, ako premietla dokumentárne filmy o strašnej pravde v pekne pomenovanej, ale nelegálnej osade Mašličkovo. Na záver svojho vystúpenia nástojčivo prosila prítomných o akúkoľvek pomoc pre ľudí v tejto osade. Či obmäkčila niečie srdce, ukáže čas. Aj keď je krutou pravdou, že odkázaní a chudobní čas nemajú. Každý deň nedôstojného života sa im podpisuje na zdraví a na psychike. Ibaže toto nikoho nezaujíma. Som zdesená, že už dávno nebijú na poplach slovenskí odborníci – sociológovia a psychológovia. Ide predsa o ľudské bytosti, ktoré nemôžu dôstojne žiť vo svojej krajine. Nemôžu dôstojne bývať, pracovať a vychovávať svoje deti.

Na východe Slovenska sa vo februári začali množiť prepady a krádeže. Preto sa nikto nezaobzerá tým, prečo narastajú? Nie, určite neschvaľujem trestnú činnosť, ani ju neospravedlňujem. Len musím poukázať na fakt, že ak ľudom vezmete legálne možnosti zarabania si na živobytie, uchýlia sa k nelegálnym praktikám. Ostatne, kto z nás by dokázal kludne sedieť so zloženými rukami a nič nepodniknúť, keď jeho deti hladujú... Žiaľ, s novým rokom je na Slovensku chudobných a hladujúcich detí viac ako vlni.

V minulom roku hliadka mestskej polície zo stanice Západ prichytila maľoletého chlapca, ako vyberá a triedi domový odpad na Moldavskej ceste 37. Zistili, že sa 14-ročný žiak vyhýba povinnej školskej dochádzke na Základnej škole Podjavorinskej, má vyše 60 neospravedlnených vyučovacích hodín a býva v nelegálnej osade Mašličkovo. „Pokladmi“ nájdenými v kontajneroch pomáha prežiť svojej rodine.

Osada Mašličkovo vznikla v roku 2008 a v súčasnosti v nej žije okolo 150 ľudí vrátane malých detí. Dovedna 25 rodín najmä z Lunika IX. Takmer všetci prišli o bývanie po tom, čo mesto začalo búrať jednotlivé bloky, na ktoré získalo stavebné posudky o tom, že tieto domy sú po statickej stránke narušené a bývanie v nich je život ohrozujúce. Že aj bývanie v provizórnych, z dosák zbitých búdach s provizórnyimi pieckami, ďaleko od infraštruktúry a prakticky v lese je prinajmenšom tak

isto život ohrozujúce, na to už akosi nikto nemyslí. Nikto nemyslí ani na to, že na tých ľudí, ktorí prišli zbúraním bytoviek o príbytky, nikto nikde nečaká s otvorenou náručou. To si naozaj kompetentní neuvedomujú, že títo ľudia sa nemajú kam vrátiť, že nemajú kam ísť? Všetci nemôžu odísť do belgického Gentu. Nový domov a možnosť začať žiť nový život tam v ostatných rokoch našlo viacero rodín z Prešova a z košického Lunika IX. Gent je veľkostatou porovnateľný s Košicami. Početnú skupinu Rómov tam predstavuje okolo 1700 predovšetkým utečencov z Košíc, z Lunika IX, kde žije okolo 6000 Rómov. Život v Gente a na Luniku sa nedá porovnať, hovoria košickí i prešovskí Rómovia, ktorí tam majú svojich príbuzných. Ľudia tam podľa nich nediskriminujú pri prijímaní do práce. Ba aj nezamestnaní môžu dôstojne žiť a bývať v ubytovniach, v ktorých je teplo, teplá voda a elektrina. Nie ako na Luniku, kde mnohí žijú bez elektriny a voda tu tečie ani nie jednu hodinu denne! Ten, kto sa prepadol do kolotoča nedoplatkov sa z neho už pravdepodobne nikdy nevymaní. Ako hovoria mnohí z Lunika IX, na toto sídlisko išli z veľkých bytov zo samého centra mesta, vraj do lepšieho. Z bytov, v ktorých nájomné predstavovalo 40 korún ich presťahovali do bytoviek, kde nájomné odrazu vyskočilo desaťnásobne, na 400 korún. Aj tí, čo dovtedy dokázali platiť za služby spojené s bývaním, s tým zrazu mali problém. Práca ubúdala, ceny rástli. Ľudom na Luniku vznikali nedoplatky. A tie len rastú a rastú...

Nereálny sen

Osada Mašličkovo sa nachádza asi dvesto metrov od Lunika IX, v blízkosti rušnej cesty smerom na Rožňavu. Ľudia, čo tu žijú, by veľmi radi vymenili chatrč za byt. Sami však vedia, že je to nereálny sen. Najstaršia rodina tu býva už päť rokov. Keď museli opustiť byt, zadovážili si stan a uchýlili sa medzi stromy. Časom, najmä kvôli malým

deťom, si postavili chatrč. Ich prvorádym zámerom je to, aby mali poriadok a teplo. Ingrid Kalejová rozhorčene hovorí, že stovky psíkov v Košiciach majú lepšie podmienky na život ako tunajší Rómovia. A mesto len búra panelák za panelákom. Oháňa sa pritom ich narušenou statikou. A hovorí o veľkej šanci pre slušných obyvateľov Lunika IX! Košická radnica plánuje na mieste jedného zo zbúraných panelákov postaviť nový nájomný bytový dom. Mal by mať tri podlažia a dokopy dvanásť bytov s výmerou od 37 do 54 štvorcových metrov. Súčasťou bude elektrina či tečúca voda, celý projekt by mal stať 633 000 €. Tieto peniaze plánuje mesto získať z európskych fondov, ktoré na tieto projekty poskytujú až 95% potrebnej sumy. Tých zvyšných 5% by malo poskytnúť mesto. V minulosti však primátor Košíc Richard Raši uviedol, že z rozpočtu mesta na riešenie problematiky sídliska Lunik IX nepoputuje ani cent. Mesto bude teda žiadať päťpercentné spolufinancovanie výstavby od úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity. Určené sú už aj kritériá pre budúcich nájomníkov bytovky. Nesmú mať dlhy, musia platiť nájom a ich deti musia riadne navštevovať školu. Teda ľudia z Mašličkova ani tí, ktorí na sa Luniku nevedia vymaniť z dlhov, sa na sťahovanie do nového tešit nemôžu. Bez práce sa z dlhov nedokážu vymaniť.

Košická radnica zabezpečila ubytovanie len pre tých zo zbúraných bytoviek, ktorí riadne platia účty. Ako keby na radnici nevedeli, že na ľudí vyhnaných z Lunika nečakajú nikde s otvorenou náručou. Tí ľudia nemajú kam ísť. Nemajú žiaden domov!

Tak vzniklo Mašličkovo

Chatrče roztrúsené po okolí blahoslkonne ukrývajú stromy. Vedľa osady tečie špinavý Myslavský potok. Ženy na konároch sušia prádlo. Ako to v osadách býva, aj tu pobehuje množstvo psov. Je okolo poludnia, ale takmer všetci sú doma. Nepracujú. Pani Jolana tu žije už tri roky. Za

byť v Košiciach nemala ako zaplatiť, a tak oň prišla. Rodina od rodiny, príbeh od príbehu. S jedným spoločným menovateľom. Je ním chudoba. O osade vedia policajti, mestskí poslanci, sociálni pracovníci. Tí odtiaľ denne odvádzajú desiatku malých detí do škôlky. Na obed deti znova privedú. Za škôlku rodičia neplatia nič. Ako ľudia v núdzi.

V nelegálnej osade je oveľa čistejšie ako na neďalekom sídlisku Lunik IX. Pýtame sa, prečo je to tak a ženy i muži hovoria, že nechcú políciu ani sociálnym pracovníkom zadať ani najmenšiu zámienku k tomu, aby ich odtiaľ vyhánili. Sú si vedomí, že ich osada je nelegálna, ale oni naozaj nemajú kam ísť, kde bývať. Jeden z mužov priznáva, že si tu odpad zbierajú sami a on ho na káricku vyrobenú zo starého kočíka odváža do kontajnerov ku vysokoškolským internátom.

Podľa oficiálnych zdrojov monitoruje nelegálne osady v Košiciach mestská polícia. Tá ich v súčasnosti eviduje v celom meste dovedna pätnásť. Malo by v nich žiť vyše 500 ľudí. Väčšinou v chatrčiach, niektorí sa nastahovali do chatiek, ku ktorým sa ich pôvodní majitelia nehlásia. Osady majú pod kontrolou sociálni pracovníci.

Daniela Obšasníková, ilustračné foto: Jozef Ferenc

Čo bude s rómskym výtvarným umením?

Plešivec. Významnou súčasťou rómskej kultúry je výtvarné umenie. Farby sú skvelým spojencom horúcej, temperamentnej náтуры. Talentovaní umelci z radov Rómov, ktorým učarovalo výtvarné umenie, sú v pozitívnom zmysle slova stigmatizovaní, poznačení svojším videním sveta, závideniahodnou farebnosťou a pestrosťou farieb. Práve tá pestrosť a farebnosť ako keby boli protiváhou, vyvážením ich zväčša nelahkého, priam biedneho, sivého života. Ten sivý život sa snažia rómski výtvarníci vo svojich prácach výtvarne spracovať tak pestro a v priam nadpozemských farbách, aké sú ich sny o živote.

Žiaľ, súčasnosť umelcom z radov Rómov nepraje. Viac ako inokedy zápasia s chudobou a biedou. Takže často neostáva peňazi na plátno a na farby, ba ani sil tvoriť. Je to smutné a trestuhodné, lebo ľudia, ktorí majú nesmierny talent, vinou zlej situácie a chudoby netvorí. Za iných okolností by po nich mohlo ostať významné dielo a v nich samých pocit naplnenia, realizácie. Teraz je v mnohých len beznádej, nezrealizované plány a sny. Smutný, nenaplnený život, ktorý sa mení na boj o holé prežitie. Stráca tým konkrétny umelec, stráca slovenská i rómska kultúra. Svetu uniká, čo mohlo byť zhmotnením umeleckého ducha, snov a vízií. Na veľkú škodu, na hanbu časov, ktoré žijeme. Umelcom sa nikdy nežilo ľahko. Ale to, ako sa žije súčasným rómskym výtvarníkom, je naozaj hanbou tejto spoločnosti. My to v našej redakcii vidíme, ako chodíme Slovenskom. A žiaľ, posledné roky – tak ako sa v tejto krajine prehľbuje chudoba – je to len horšie a horšie. Preto sa snažíme výtvarníkov motivovať, povzbudzovať na duchu, aby nestrácali nádej. Ak sami môžeme, usilujeme sa nejaké dielko kúpiť. Diela, ktorými sú tohto roku spestrené naše noviny, sú nielen ukážkou majstrovstva maliarov Jozefa Feča, Ondreja Ruszóa a Tibora Oláha, ale aj našou snahou aspoň symbolickým honorárom pomôcť výtvarníkom prekonať ťažké časy.

Tibora Oláha sme naposledy stretli v Plešivci. Insitný maliar, ktorý má síce skončené len základné vzdelanie, ale farby z jeho obrazov by sa k nemu mohli chodiť učiť miešať i vyhlásení výtvarníci, už veru zažil aj lepšie časy. Bývalý baník, ktorý fáral v ostravských baniach je už dlhý čas nezamestnaný. Ak chce dnes maľovať, rámy si vyrobí sám a je rád, ak má na plátno. Ale naniesť naň farby, to je zakaždým sviatok. Útek do detstva, z ktorého umelecky čerpá dodnes. Narodil sa 30. mája 1952 v Detve. Obrazy, ktoré namaluje sa uňho dlho neohrehujú. Niet sa čo diviť, že je o ne záujem. Aj tie, ktoré máme my v našej redakcii, hrejú farbami aj v najtrestskúcejšej zime. Diela Tibora Oláha možno nájsť aj v Múzeu rómskej kultúry v Brne. V Rožňave, kde istý čas žil, sa môžu jeho dielami pochváliť v Galérii umenia, Baníckom múzeu i Gemerskom osvetovom stredisku. So svojimi prácami absolvoval viacero výstav. V roku 2002 prezentovalo naše občianske združenie Jekhetane – Spolu jeho tvorbu na doposiaľ najväčšej výstave rómskeho výtvarného umenia na Slovensku. Výstava sa konala v Národnom osvetovom centre v Bratislave pod názvom *Malujeme pre lásku / Čítranas perdal o kamiben / We are painting for love*. Výstava vtedy ponúkla vyše dvesto výtvarných prác 37 rómskych výtvarníkov. Usporiadaná bola pri príležitosti Medzinárodného dňa Rómov v čase od 8. apríla do 8. mája 2002 ako súčasť mediálnej kampane vtedajšej splnomocnenky vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity *Čačipen / Pravda / The truth (Aj toto je pravda - The oda bin čačipen - This is the truth too)*, ktorej cieľom bola zmena stereotypov negatívneho vnímania Rómov majoritou.

Vráťme sa však k Tiborovi Oláhovi. Najradšej maľuje krajinky. Na jeho olejomalbách sa objavujú motívy z rodnej Detvy. V jeho spomienkach a srdci pretrvávajú tento krásny kraj so spomienkou na detstvo. Na dedinský život, na rodičov, ktorí mali čo robiť, aby sa postarali o sedem detí. Pri pohľade na jeho obrazy človeka ani neprekvapuje, keď prezradí, že mu najviac učaroval Martin Benka. Výrazne ho ovplyvnil aj mladší brat Dušan, tiež známy výtvarník. Brat, priateľ, radca i učiteľ vo výtvarnej tvorbe. „Bez brata by som nebol tým, čím som,“ vyznáva sa Tibor Oláh. A jedným dychom presvedčivo vraví: „Maľovať neprestanem, pokiaľ žijem. Kým mi sily stačia.“

Text: Daniela Obšasníková, foto: archív Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry v Prešove

Vyplácanie dávok v hmotnej núdzi sa od nového roku zmení

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR pripravilo od prvého januára 2014 zmeny v poskytovaní pomoci v hmotnej núdzi. K zmene prístupilo najmä z dôvodu vyššej adresnosti a spravodlivejšej podpore tých, ktorí si vlastným pričinením nemôžu alebo nevedia zabezpečiť príjem vlastnou prácou.

V rámci pomoci v hmotnej núdzi sa budú od 1.1.2014 poskytovať:

- dávka v hmotnej núdzi, ochranný príspevok, aktivačný príspevok, príspevok na nezaopatrené dieťa, príspevok na bývanie.

Od začiatku nového roka sa už nebude poskytovať príspevok na zdravotnú starostlivosť.

Dávka v hmotnej núdzi je určená na zabezpečenie základných životných podmienok. Bude sa poskytovať na 6 úrovniach v zá

vislosti od členov domácnosti, ktorí sa budú pri posudzovaní hmotnej núdze spoločne posudzovať.

Dávka v hmotnej núdzi bude od 1.1.2014:

- 61,60 eura mesačne, ak ide o jednotlivca,
- 117,20 eura mesačne, ak ide o jednotlivca s dieťaťom alebo najviac so štyrmi deťmi,
- 107,10 eura mesačne, ak ide o dvojicu bez detí,
- 160,40 eura mesačne, ak ide o dvojicu s dieťaťom alebo najviac so štyrmi deťmi,
- 171,20 eura mesačne, ak ide o jednotlivca s viac ako štyrmi deťmi,
- 216,10 eura mesačne, ak ide o dvojicu s viac ako štyrmi deťmi.

Aktivácia

Výška dávky v hmotnej núdzi bude podmienená aktivitou plnoletého práceschopného člena

domácnosti. Občan, ktorý nie je v pracovnom alebo inom obdobnom pomere získa nárok na dávku v hmotnej núdzi, alebo jej časť (u rodín s deťmi), len za podmienky, že bude 32 hodín mesačne vykonávať menšie obecné služby alebo dobrovoľnícku činnosť alebo sa zapojí do prác na predchádzanie mimoriadnej situácie. Základným predpokladom tejto podmienky však bude, že mu bude konkrétna činnosť ponúknutá. Ak ponuku odmietne, pomoc v hmotnej núdzi sa zníži o sumu 61,60 eura. V prípade, že bude spĺňať podmienky nároku stanovené zákonom na ostatné príspevky, tie mu budú poskytnuté.

Zmeny pri posudzovaní hmotnej núdze

Od 1.1.2014 sa budú pri vymedzení okruhu spoločne posu-

Baro mariben

Krátky dokument Baro mariben rozpráva o perzekúciách a ťažkom živote Rómov na Slovensku počas druhej svetovej vojny. Film vznikol ako najnovší výstup projektu Odsúdení na spolunažívanie v dobrom V. Združenie Jekhetane-Spolu Prešov realizuje tento projekt už päť rokov po sebe bez prerušenia. Od roku 2010 v rámci neho produkovalo deväť vlastných dokumentárnych filmov, vydalo publikáciu, komiks, spustilo webovú stránku a zrealizovalo 170 diskusií na základných a stredných školách v štyroch krajoch Slovenska, ktorých sa zúčastnilo 4000 žiakov a 350 učiteľov. Projekt je dlhodobo financovaný z programu Podpora a ochrana ľudských práv a slobôd, ktorý administroval Úrad vlády Slovenskej republiky a od roku 2013 Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. Projekt podporila aj Nadácia otvorenej spoločnosti Bratislava.

Neznámy holokaust

Dokumentárny film Baro mariben (29 minút) informuje verejnosť o holokauste Rómov, ktorému odborníci dávajú aj prívlastok neznámy holokaust. Etnografka Zuzana Kumanová vo filme vysvetľuje: „Naozaj je to téma, ktorá bola dlhé obdobie nepoznaná aj na strane odbornej verejnosti, aj na strane samotných Rómov. V povojnovom období bolo treba žiť každodenný život a tí, ktorí zažili tie príkoria, nemali chuť sa k tomu vracieť. Takže o tejto téme sa nehovorilo ani v rómskych rodinách a to, čo ľudia prežili neprenášali na svoje deti. Kolektívne zdieľanie tejto témy nebolo dostatočné. Čo sa týka spoločnosti, na Slovensku toto nebola téma historikov ani spoločenských vied. Snáď možno s výnimkou Ctibora Nečasa, moravského historika, ktorý sa touto témou zaoberal od 80-tych rokov. Takže ani veda nemá dnes vedomosti o tom, koľko ľudí prešlo pracovnými táborami, koľko ľudí bolo zavraždených po potlačení povstania. Táto tabuizovaná téma sa do popredia dostala až v 90-tych rokoch a súvisí s etno-emanipačným procesom rómskej populácie.“

Hanušovce, Dubnica a Čierny Balog

Režisérka filmu Paula Ďurinová vybrala na základe štúdií problematiky a odporúčení odborníkov tri oblasti Slovenska, kde sa odohrali počas druhej svetovej vojny významné udalosti v súvislosti s perzekúciami slovenských Rómov. Filmový štáb natáčal v Hanušovciach nad Topľou, kde bol počas vojny pracovný tábor zameraný na výstavbu železnič-

nej trate a v mieste zaistovacieho tábora v Dubnici nad Váhom. Aký bol rozdiel medzi dvoma typmi táborov, kam sústreďovali rómskych občanov počas vojnového Slovenského štátu? Dr. Kumanová vysvetľuje: „Kým pracovné útvary boli určené na prácu a muži, ktorí boli v tých útvaroch celý deň ťažko pracovali, tak zaistovací tábor znamenal, že títo ľudia sa sústreďovali na tomto mieste a mali byť deportovaní do koncentračných táborov. Nešlo tu o pracovnú povinnosť, ale títo ľudia mali byť vyvezení z územia Slovenského štátu a zavraždení.“ Treťou oblasťou, kde film ukončuje svoje putovanie je povstalecká obec Čierny Balog na Horehroní. V tejto obci bola nacistami vypálená osada Pusté a Rómovia boli beštiálne zavraždení, čo pripomína pamätník umiestnený v lese doliny Vydrovo.

Rómovia pomáhali partizánom a sedliaci prenasledovaným Rómom

Po vypuknutí Slovenského národného povstania (SNP) mnohí Rómovia využili možnosť prihlásiť sa do povstaleckej Československej armády. Po potlačení SNP niektorí zostali medzi partizánmi, iní sa vrátili do svojich osád. Etnológ Arne Mann popisuje aj iný typ spolupráce Rómov s partizánmi: „To, že rómske osady bývali na kraji dedín, na kraji lesa, umožňovalo kontakt. Napríklad ľudia doniesli do osady potraviny, kam si partizáni po ne prišli, čiže nemuseli vstúpiť do obce. Takáto bola spolupráca miestneho obyvateľstva s partizánmi prostredníctvom Rómov.“ Počas vojnového utrpenia si ľudia v obciach vedeli navzájom pomáhať. Po vypálení osady Pusté v Čiernom Balogu schovávali Rómov miestni obyvatelia z majority. „Keď sa vypálilo Pusté a Rómom sa podarilo z domu, kde boli zavretí utiecť, schovávali ich sedliaci vo svojich domoch, na povaliach a v pivniciach. Nemeckí vojaci mali dojem, že v tom dome uhoreli a nevedeli, že sa tam skrývajú. Dokonca, keď boli vyostrené vzťahy medzi nemeckými vojakmi a Rómami, tak ich sedliaci stiahli z ulice: *Pod sa k nám schovať*. Takže tie vzťahy boli dobré. Osobne si myslím aj to, že prvý pamätník rómskym obetiam vojny bol odhalený na Slovensku práve v tej doline Vydrovo v Čiernom Balogu. To svedčí o tradične dobrých vzťahoch, ktoré tam boli,“ zhodnotil Dr. Mann.

Všetko je na webovej stránke

Pre lepšie šírenie výstupov projektu sme zriadili webovú stránku www.jekhetane-spolu.org. Kto si na ňu klikne, nájde tam aktuálne informácie o projekte

Odsúdení na spolunažívanie v dobrom. Na hornej lište sú okná O združení, O projekte, Filmy, Knihy, Komiks, Romano nevo ľil, Dokumenty a Zaujímavé linky. Deväť dokumentárnych filmov, medzi nimi aj najnovší Baro mariben, možno vidieť po rozkliknutí okna Filmy. Keď návštevník stránky klikne sa filmy Šesť, otvorí sa mu grafika filmu, pod ktorou sa dá rolovať k šiestim filmovým profilom obyčajných ľudí z rodu Rómov: Ludovít, Jana, Paulína a Karol, Dagmar, Štefan a Jozef. Každý z nich má 15 minút a prezentuje ľudí, ktorí žijú taký istý život ako väčšina z nás, pracujú na sebe a prispievajú k rozvoju spoločnosti. V tomto okne sa nachádzajú ešte dva filmy – Odsúdení na spolunažívanie v dobrom (tri príklady dobrého spolunažívania medzi majoritou a rómskou menšinou) a Pred dedinou, za dedinou (historický exkurz o tom, ako vznikali prvé osady na príklade obcí Bystrany, Jánovce, Letanovce). Návštevník si môže prezrieť aj publikácie, prečítať rozhovory s Rómami a o Rómoch, ktoré Jekhetane-Spolu Prešov vydalo a v prípade, že má o ne záujem v tlačenej podobe, môže sa obrátiť na redakciu Romano nevo ľil.

Diskusie v školských plánoch

V roku 2013 sme zrealizovali 90 dvojhodinových diskusií do žiakov základných a stredných škôl. Najviac času sme strávili v triedach na druhom stupni v Prešovskom, Košickom, Banskobystrickom a Žilinskom kraji. Hovorili sme o dodržiavaní ľudských práv, o rómskych osobnostiach, o tradičnom spôsobe obživy u Rómov, ale aj o aktuálnych vzťahoch a zhoršenej kvalite spolunažívania majoritného obyvateľstva a Rómov. S deťmi sme otvorene debatovali o ich osobných skúsenostiach aj o tom, čo vidia každý deň v komerčných médiách, ako to na ne pôsobí a čo si myslia. Spoločne sme si pozreli niektorý z dokumentárnych profilov rómskych súčasníkov – najviac zaujali mladí ľudia, džudista Štefan a grafik Jozef, ale aj šofér autobusu Ludovít a obchodníčka s obnoseným tovarom Jana, ktorá prevádzkuje sekáč a osobne sa ako hosť zúčastnila piatich diskusných stretnutí. Podnikavé deti jej dávali rady, ako má zdvihnúť ceny tovarov, aby viac zarobila, iné sa pýtali, čo to všetko zahŕňa, keď si Rómka zriadi obchodík. Zisťovali detailný popis postupu, krok za krokom. Chceli vedieť, ako si našla priestory pre obchod a či zákazníci nemali predsudky. Na Horehroní žiaci usúdili, že by si mala zriadiť obchod aj v Pohoreleji alebo Helpe, keďže tam široko ďaleko nič také nie je. Videli sme, že jej

návšteva urobila mierny rozruch v školách, pretože tam, kde sa objavila, prišli na diskusiu žiaci – novinári s fotoaparátmi aj kamerami, aby udalosť zaznamenali pre školskú webovú stránku alebo časopis. Záujem škôl o diskusie pozitívne prekvapil, pretože prevyšoval možnosti projektu. Niektoré školy si dokonca vopred rezervovali stretnutia o rok. Informovali nás, že už s touto aktivitou počítajú vo svojich školských plánoch.

Hľadanie cesty k sebe

Spoločnosť, ktorá odmieta časť svojich spoluobčanov z dôvodu ich etnickej príslušnosti, má problém. Citlivo ho vnímajú predovšetkým umelci, ktorí pracujú s emóciami a sú preto zvyčajne viac empatickí voči nespravodlivosti. Diskusie o ľudských právach a spolunažívaní podporilo známe kultúrne centrum – Stanica Zaričie v Žiline, kde poskytli lektorom projektu priestor na stretávanie sa so žiakmi a ich učiteľmi. Pracovníci neziskovej organizácie Truc Sphérique, ktorá tento kultúrny uzol prevádzkuje, v decembri 2013 pomohli navyše zorganizovať vzdelávacie stretnutie s učiteľmi škôl na tému ľudských práv menšín. Kultúrne centrum Dunaj v Bratislave zorganizovalo v máji 2013 večer zameraný na spolunažívanie s Rómami a propagáciu rómskej kultúry. Umelecké združenie Living documentary z Bratislavy pri projekte stojí už päť rokov ako partner a pomáha v propagácii pozitívnych príkladov Rómov na celoslovenskej úrovni. Aj pedagógovia sa obávajú stupňujúcej neznášanlivosti, s ktorou sú denne konfrontovaní aj na pôde škôl. Mnohí hovoria, že nepriateľské vyjadrenia smerujúce k Rómom zrkadlia to, čo žiaci počúvajú doma. Deti sú pri svojej výchove denne konfrontované so znižujúcou sa životnou úrovňou svojich rodín, vykorisťovaním rodičov na pracoviskách za minimálnu mzdu, či ich dlhodobou nezamestnanosťou. Niektoré militantné vyjadrenia nástrojných sú dôsledkom toho, ako tento tlak spracovalo dieťa. Niektorí učitelia sú presvedčení, že sa o tomto probléme spoločnosti hovorí málo, a preto podporujú otvorené diskusie o spolunažívaní, bez príbarbovania skutočnosti akoukoľvek ceruzkou. Snahou je poskytnúť vyvážené informácie, hovoriť o nich otvorene a bez predsudkov a pomôcť mladému človeku nájsť cestu k tolerancii a rešpektu inakosti toho druhého. Pozrieť sa na našu spoločnosť aj z iného uhla a nájsť pozitívne stránky toho, že je naša krajina multikultúrna.

Ingrid Ďurinová, foto: Vladimíra Hradecká

Gondolánovci navštívili rodisko svojich predkov

V auguste navštívil Brutovce jeden z najznámejších československých interpretov populárnych piesní Antonín Gondolán. Skladateľ, fenomenálny basista, huslista, violončelista, originálny gitarista, pianista – prosto všestranne nadaný muzikant. V roku 1967 absolvoval s Karlom Gottom veľké osem-mesačné turné v americkom Las Vegas. Do obce v Levočských vrchoch zavítal so svojou partnerkou, sestrou Evou a bratom Františkom.

Súrodenci Gondolánovci 10. augusta spoločným koncertom obohatili program odpustovej slávnosti, ktorá sa v Brutovciach koná na svätého Vavrinca. Tá tohtoročná bola o to významnejšia, že ju slávili pri príležitosti 745. výročia najstaršej písomnej zmienky o Brutovciach. Svojím vystúpením potešili Antonín, Eva a František Gondolánovci Brutovčanov i návštevníkov tejto rázovitej obce, v ktorej sa dodnes darí uchovávať pri živote tradície. Koncertom sa muzikanti hrdlo prihlásili k svojmu rodisku a oživilí spomienky na ich nebohých rodičov i prarodičov. Počas návštevy obce navštívili miesto, kde ešte v päťdesiatych rokoch minulého storočia stál rodinný dom, v ktorom sa Antonín Gondolán narodil.

V štyridsiatych rokoch minulého storočia žila v Brutovciach jediná, ale početná rómska rodina Gondolánovcov. Vo východnej časti dediny smerom na Čierny les bývali v peknej drevenici, ktorá pozostávala z dvoch izieb. Vedľa domu stála kováčska vyhňa, ako tu hovorili šmikňa, s malou maštálou pre jedného koňa. Podľa rodáka z Brutoviec Fabiána Gordiaka, ktorý pripravuje publikáciu o obci sa rodina Gondolánovcov tešila úcte a veľkej obľube u všetkých Brutovčanov. Zaiste i preto, lebo to boli výborní hudobníci a kováči.

Rodostrom

Starí Brutovčania si pamätajú rodičov, Juraja s manželkou Annou, ktorú volali *Čabaňa*. Juraj bol vynikajúcim muzikantom a kováčom. To on založil kováčsku šmikňu vedľa svojho domu a bol kováčom pre celú dedinu. Jeho žena Anna zomrela okolo roku 1947. Mali dvoch synov, Jozefa (Jožo) a Juraja (Jurčo). Obaja pokračovali v šlapajach svojho otca. Vytvorili vlastnú cigánsku hudobnú skupinu a hrávali pri rôznych rodinných príležitostiach, hlavne na svadbách v Brutovciach i po okolitých dedinách.

Jozef mal za manželku Helenu a spolu mali dve dcéry: Máriu (Marčuša), ktorá sa vydala za Jána Škopu a Annu (Haňuša), ktorá ešte ako slobodná odišla

za prácou do Čiech. Po smrti otca a odchode jeho mladšieho syna Juraja z Brutoviec, ostal v dedine kováčom jeho brat Jozef. Mal veľmi dobre zariadenú kováčsku dielňu. A keďže sa Brutovčania živili poľnohospodárstvom, ako kováč mal prácu po celý rok. Pre roľníkov vykonával ostrenie nožov na pluhoch, vyrábал konské podkovy a podkúval kone. Robil tiež kovanie drevených kolies na všetky typy vozov, vyrábал kovové hroty do brán na bránenie pooranej pôdy, kovanie vozov. Venoval sa tiež výrobe kincov, vrtákov, ktoré na dedine volali nebožiece. Vyrábал vlastne všetko, čo dedinčania ako roľníci potrebovali z kovu. V polovici päťdesiatych rokov sa spolu s manželkou Helenou presťahovali do Vyšného Slavkova, kde aj zomreli a sú pochovaní. V Brutovciach po nich ostal len dom, ktorý spustol až postupne zanikol.

Druhému synovi Jurajovi s manželkou Gizelou sa v Brutovciach narodili štyri deti: Irena (1926), Rudolf, Ondrej a Anton (1942). Aj Juraj už od malička priučal svojich synov hudbe. V roku 1946 sa celá jeho rodina presťahovala do blízkych Ordzovian a odtiaľ neskôr odišli do Čiech. Tam sa im narodilo ďalších osem detí. V početnej rodina vyrastalo spolu trinásť súrodencov.

Hudba bola tým, čo bolo typické pre celú gondolánovskú rodinu. Jozef hral na takzvanej malej base, na violončele. Po odchode Juraja hral s hudobnou brutovskou skupinou, ktorej primášom bol Štefan Hockicko z Popuvni. Významnou rómskou hudobnou osobnosťou sa stal Anton – Antonín Gondolán. Narodil sa 13. júna 1942 v Brutovciach, ktoré ležia oproti Spišskému hradu. Keď mal štyri roky, jeho rodina odchádza z Brutoviec do Ordzovian a neskôršie do Čiech. Antonína učil otec hudbe od mala, tak ako aj jeho súrodencov. Antonín už ako dieťa hral na husliach, gitare a kontrabase.

Ako neskôr sám spomína, jeho život zmenilo jedno osudové stretnutie. Mal pätnásť a stalo sa to

na Vrchlabsku. „Raz tam hostoval Orchester Gustava Broma. Otec mi dal do rúk kontrabas, zahrál som malé sólo a vzbudil som pozornosť. Vtedy pán Brom prišiel za mojím otcom, že vraj ma kúpi. Otec povedal, že svoje deti nepredáva, ale keď sa pán Brom o mňa dobre postará, tak bude potešenie na jeho strane. Bude rád, že jeho syn bude hrať v tak výbornom orchestri.“ Aj sa tak stalo. Päťnásťročný nastúpil Antonín Gondolán do Orchestra Gustava Broma, kde začala jeho skutočná hudobná kariéra. Začal študovať na Štátnom konzervatóriu v Brne. Medzitým niekoľkokrát vystupoval s týmto orchestrom v Prahe. Tu sa zoznámil s vtedajšou špičkou populárnej hudby, s Karlom Gottom, Rudolfom Roklom a Ferdinandom Havlíkom.

Rozprávkový príbeh pokračoval

Antonín dostal angažmán v Divadle Semafor, ktoré bolo v tom čase najpopulárnejším pražským divadlom. V ňom účinkovali aj Gott a Rokl. Antonín prestúpil z brnenského konzervatória. Pokračoval v štúdiu hry na kontrabas v pražskom konzervatóriu u profesora Pošty. Dôležitým krokom v kariére Antonína Gondolána bolo nadviazanie úzkej hudobnej spolupráce s Karlom Gottom a bratmi Štáidlovými. Rovnako mladí sa rýchlo spriatelili. Spájali ich podobné záujmy, rovnaká muzika. Po zájazde v Amerike si uvedomili, že každý patrí niekam inam. Poznanie ich tak ovplyvnilo a posunulo, že každý si našiel svoj štýl hudby. Do USA odišli v roku 1967. Najprv dostali pozvanie na EXPO 67 v Montreale. Kanada bola pre nich rovnako poučná ako pobyt v Amerike.

Po príchode z USA Antonín Gondolán založil veľmi slávnu skupinu Súrodenci Gondolánovci. Ostrému a veľmi úspešnému štartu pomohli aj vynikajúci speváci vtedajšej doby – Helena Vondráčková, Karel Gott a Waldemar Matuška. V tomto čase je Antonín Gondolán rešpektovaným autorom mno-

hých piesní. Textovali mu ich najlepší textári tých čias: Eduard Krečmar, Petr Rada, Pavel Vrba. Ich piesne spievali najväčšie popové hviezdy, Gondolánovcov nevynímajúc.

O sláve Antonína Gondolána a jeho bratov svedčí aj to, že sa predalo neuveriteľných 150-tisíc kusov singlov s hitom „*Čekej a neplakej*“, ktorý bol vydaný v roku 2004. Ako to už býva, nič netrvá večne. V dobe najväčšej slávy sa kapela Súrodenci Gondolánovci rozpadla. Antonín na to spomína: „Keď sme cestovali po koncertoch a po svete, bolo nám dvadsať, dvadsaťpäť rokov. Boli sme mladí a pekní ľudia... Láska je mocná čarodejka. Jedných spojí, druhých rozdelí. A to sa stalo nám, mne a mojim súrodencom. Jeden žije už viac ako tridsaťpäť rokov vo Švajčiarsku, má tam rodinu a deti, Viera žila dvadsať rokov v Austrálii, František žil v Nemecku a v Austrálii, ja som žil v Nemecku...“.

Do Čiech sa tento fenomenálny multiinštrumentalista vracia až po nežnej revolúcii a znova vzkriesil k životu skupinu Súrodenci Gondolánovci. Vyštudoval na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre odbor sociálnej práce. Pre médiá sa viackrát obdivne vyjadril o svojich rodičoch, ktorí dokázali slušne vychovať toľko detí, veď pochádza z trinástich súrodencov. On sám má štyroch synov z dvoch manželstiev. Veľmi zaujímavovo hovorí o Gustavovi Bromovi. O tom, ako ho prijal do rodiny, býval u nich doma a vyrastal s jeho deťmi.

Pred dvoma rokmi dokončil Antonín Gondolán nové CD Hraj o lásce na Slovensku s Brilliant orchestrom Milana Olšiaka. Zakladateľ orchestra Milan Olšiak je žiakom legendárneho huslového virtuóza Rinalda Oláha. CD Hraj o lásce obsahuje najkrajšie české a slovenské rómske piesne, obohatené pestrou muzikalitou. Krstným otcom CD Hraj o lásce nebol nikto iný, ako Felix Slováček.

Text: Daniela Obšasníková, foto: Roman Čonka

Vyplácanie dávok v hmotnej núdzi sa od nového roku zmení

◀◀◀ *str. 7* na účely posúdenia hmotnej núdze a vymedzujú sa príjmy, na ktoré sa bude prihládzať len čiastočne, alebo vôbec. Nebude sa prihládzať napr. na 25% príjmu získaného zo závislej činnosti, zákonom stanovenú výšku starobného dôchodku, invalidného dôchodku a pod. Prihládzať sa nebude ani na príjem, ktorý občan získava napr. poskytnutím dotácií, ktoré majú humanitárny charakter a sú určené na riešenie mimoriadnych krízových životných situácií.

Cieľom pri posudzovaní príjmov je na jednej strane zohľadniť snahu osoby zabezpečiť si príjem z práce, resp. z dávok sociálneho poistenia reflektujúcich o. i. aj predchádzajúcu ekonomickú aktivitu, na strane druhej určitú mieru solidarity pri vybraných príjmoch, ktoré sa nebudú považovať za príjem.

Ochranný príspevok po novom

Ochranný príspevok sa bude od 1.1.2014 poskytovať na troch úrovniach:

63,07 eura mesačne, ak pôjde o člena domácnosti, ktorý dosiahol vek potrebný na nárok na starobný dôchodok, je invalidný z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 %, je osamelý rodič, ktorý sa osobne celodenne a riadne stará o dieťa do 31 týždňov veku dieťaťa, sa osobne, každodenne a riadne stará o fyzickú osobu s ťažkým zdravotným postihnutím odkázanú na opatrovanie, sa zúčastňuje na resocializačných programoch v resocializačnom stredisku pobytovou formou, v rámci ktorých si nemôže zabezpečiť príjem vlastnou prácou, 34,69 eura mesačne, ak pôjde o občana, ktorý má nepriaznivý zdravotný stav, za ktorý sa na účely tohto zákona považuje choroba, úraz alebo karanténne opatrenie, pre ktoré je fyzická osoba uznaná ošetrovujúcim lekárom za dočasne práceneschopného na viac ako 30 po sebe nasledujúcich dní,

13,50 eura mesačne, ak ide o člena domácnosti, ktorý je: tehotná žena od začiatku štvrtého mesiaca tehotenstva, ktorá sa zúčastňuje pravidelne raz za mesiac na preventívnych prehliadkach u lekára so špecializáciou v špecializačnom odbore gynekológia a pôrodníctvom; za účasť na preventívnej prehliadke v príslušnom mesiaci sa považuje aj poskytovanie zdravotnej starostlivosti v ústavnej zdravotnej starostlivosti, rodič dieťaťa, ktorý sa osobne, celodenne a riadne stará o dieťa do jedného roku veku dieťaťa.

Zmeny pri aktivácii

Aktivačný príspevok bude môcť získať osoba v hmotnej núdzi, ktorá bude zamestnaná s príjmom najmenej na úrovni minimálnej mzdy, tiež osoba, ktorá sa zapojí do menších obecných služieb alebo dobrovoľníckej

kej činnosti v rozsahu najmenej na 64 hodín mesačne a maximálne 80 hodín mesačne. Pre účely nároku na aktivačný príspevok bude výkon menších obecných služieb alebo dobrovoľníckych činností akceptovaný len na základe písomnej dohody uzatvorenej medzi úradom, obcou alebo organizátorom dobrovoľníckych činností. Cieľom takéhoto opatrenia je možnosť úradu kontrolovať účelnosť poskytovanej pomoci v hmotnej núdzi. Aktivačný príspevok bude patriť aj občanovi v hmotnej núdzi, ktorý bude evidovaný ako uchádzač o zamestnanie a bude si zvyšovať kvalifikáciu formou externého štúdia na strednej alebo vysokej škole, ak sa bude zúčastňovať na vzdelávaní a príprave pre trh práce a projektoch zabezpečovaných prostredníctvom zákona o službách zamestnanosti. Aktivačný príspevok bude patriť aj študentovi, ktorému sa vypláca rodičovský príspevok a študuje na strednej alebo vysokej škole.

Zmeny v príspevku na bývanie

Nárok na príspevok na bývanie budú mať od 1.1.2014 aj poberateľia pomoci v hmotnej núdzi, ktorí bývajú v zariadeniach sociálnych služieb (napr. v útulku, zariadení núdzového bývania, krízovom stredisku a pod.). Okrem toho sa menia aj podmienky pre vznik nároku na príspevok na bývanie. Od nového roka bude na jeden byt resp. rodinný dom patriť len jeden príspevok na bývanie, aj keď vlastníkmia alebo nájomcami bude viac domácností v hmotnej núdzi.

Príspevok na nezaopatrené dieťa

Príspevok na nezaopatrené dieťa, ktoré plní povinnú školskú dochádzku, je určený na podporu výchovy, vzdelávania a všestranného rozvoja dieťaťa pri plnení školskej dochádzky s presnými pravidlami nároku.

Osobitný príspevok

Osobitný príspevok bude patriť plnoletej osobe, ktorá bola

dlhodobo nezamestnaná, pred nástupom do zamestnania poberala pomoc v hmotnej núdzi a začala pracovať. Nárok naň vznikne len v prípade, že občan bude mať príjem najmenej vo výške minimálnej mesačnej mzdy a najviac vo výške 3 násobku minimálnej mzdy a domácnosti, ktorej je členom, sa prestane poskytovať pomoc v hmotnej núdzi. Príspevok sa bude pri splnení podmienok poskytovať po dobu 6 mesiacov paušálne vo výške 63,07 eura mesačne.

Zrážky z pomoci v hmotnej núdzi

V snahe znížiť predovšetkým drobnú kriminalitu bude možné vykonávať zrážky z poskytovanej pomoci v hmotnej núdzi na úhradu pokuty za priestupky na vybraných úsekoch priestupkového konania (priestupky proti verejnému poriadku, majetkové priestupky a podobne).

Zdroj: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR

Posledný rozhovor s rezbárom Ondrejom Gadžorom – Andrišom (9. 7. 1956 – 19.10.2013)

„A vy si nedáte kávu? Mám aj domáce víno. Šípkové,“ ponúkol ma skromne a privítal v jeho dome a malej dielni. Popritom si pofajčieval svoju cigaretu a sem tam si odkasľal – tak tuho fajčiarsky. „Keď sme tu na dvore mali ešte hrozno, také víno som robil...“ spomínal. Dnes je z veľkej záhrady len kúsok pozemku obohnáný z každej strany plechovým múrom a výrobnými halami. Na šípky a hrozno mu zostali len spomienky a nikto ani len netušil, že krátko po našej návšteve budeme spomínať aj na neho. Rezbár Ondrej Gadžor totiž nečakane zomrel v októbri 2013.

Stretnutie po rokoch

Moje prvé stretnutie s Ondrejom Gadžorom bolo ešte počas mojich novinárskych začiatkov v Romano nevoľil v roku 2004. Bol som vyslaný na reportáž o jeho výstave s názvom Svet drevených figurín, ktorá sa uskutočnila v priestoroch košického Múzea Vojtecha Löfflera. Približne o rok neskôr sme sa stretli v jeho dome v Košiciach, v mestskej časti Krásna nad Hornádom.

Keď som sa po rokoch za Ondrejom Gadžorom vybral už ako zamestnanec Štátnej vedeckej knižnice v Prešove, kde mám na starosti rómske remeslá, musel som jeho dom hľadať. Vedel som, že býva v košickej mestskej časti Krásna nad Hornádom, vedel som, kde mám odbočiť – na ktorú ulicu. No aj napriek tomu mi chvíľu trvalo, kým som sa k jeho domu dopátral. V roku 2005 to bolo ešte voľné priestranstvo, na ktorom stál dom s veľkou záhradou. Už vtedy Ondrej Gadžor riešil spor o dom a pozemok pod ním. Do dnešných dní v tomto prípade nepadlo definitívne rozhodnutie súdu, no okolie domu sa po rokoch výrazne zmenilo. Výrobné haly, prach, nákladné autá, ktoré firmy čistia rovno pod jeho oknami. Zo záhrady zostal len chodník, ktorý vedie k vchodu do domu.

„Štyridsať rokov tu bývate, niekto príde a vám to zoberie. Sadili sme zemiaky, zeleninu,“ zaspomínal si na časy, kedy to pred jeho domom vyzeralo úplne

inak. Na moju otázku, ako ho prostredie ovplyvnilo len smutne skonštatoval: „Dusím sa. Nemôžem otvoriť okno, je tu smrad. Striekajú tu rôzne chemikálie. Či tu budeme zajtra alebo o mesiac, neviem.“

Cesta k remeslu a zvuk kompresora

Zlé prostredie, v ktorom žil som pocítil hneď v jeho dome. Vonku bolo horúco, no v dome museli byť okná zatvorené. Dom totiž obkolesovali nákladné autá a výrobné haly. Všade veľa zvrúteného prachu. Keď sme začali s rozhovorom, ozval sa zvuk kompresora. Na moju otázku, čo to je, Ondrej len skonštatoval: „Hneď vedľa steny domu umývajú nákladné autá. Taký zvuk tu máme denne do piatej.“

K rezbárstvu sa Ondrej Gadžor dostal prvýkrát počas vojenskej služby. „Mal som 22 rokov a chlapcom na vojne som robil na metre rakvičky. Chcel som si zaradiť. Neskôr som bol v stolárskej dielni, kde som videl robiť jednu veľkú bustu. Hlavu z dreva. Povedal som si, že keď prídem domov z vojny, začnem sa tomu venovať. Prvé, čo som urobil, bol Jánošík,“ spomínal na svoje začiatky. Až neskôr ho jeho kamarát z vojny, ktorý bol tiež z Košíc a videl jeho práce, zoznámil s Löfflerom. „A potom som tam už stále chodil. Pôso-bil som u neho desať rokov. Kúpoval odo mňa veci a tým ma aj povzbudzoval a dával mi chuť do práce.“

A prečo práve Jánošík? Ondrejovi sa totiž páčila jeho čapica. „Toto ma na ňom zaujalo. Mal som také hrubšie drevo, tak som ho vyrobil. Slováka,“ hrdo vyhlásil. Jánošík nakoniec skončil u jeho bratranca v Čechách, s ktorým ho vymenil za mosadzného leva.

Bol samouk

Rezbárstvo neštudoval a nemal ani učiteľa. Ako vrazil, bol samouk. „Našiel som drevo a rezal som. Človek však musí mať túto prácu v sebe. Keby Löffler vedel, že viem robiť formy a odlievať, tak by som to

u neho robil. Do hliny som si robil rôzne formy, a tam som potom nalial olovo. Mal som vtedy 16-18 rokov,“ vysvetľoval. No podľa Ondreja, odlievať nemohol každý, kto chcel. Človek podľa neho musel mať predstavu o tom, čo chce odliať. Musí vedieť vyrobiť formu a odhadnúť, ako to potom bude vyzeráť. Doma si takto vyrábala rôzne postavy, meče. „Čo ma napadne a viem, že je pekné, tak to robím. Inšpiráciu mám stále. Kresliť si nemusím, mám to v hlave. Záleží aj od dreva, čo mi ukáže, tak potom z toho niečo vznikne.“

Z baranieho rohu vyrobil šaša. Ale ako vrazil, veľmi sa mu to nepodarilo, lebo roh bol tenký. „Používam na to zubnú vrtáčku, motor mám zo šijacieho stroja. Pôvodná zubná vrtáčka sa mi pokazila, tak som si musel vyrobiť vlastnú,“ pousmial sa.

Od hladu nezomriem

Z tohto remesla sa podľa Ondreja Gadžora vyžiť nedalo. No ako zároveň podotkol, nebolo to až také zlé, aby zomrel od hladu. „Keď budem sedieť, nezarobím nič. Z podpory sa nedá nič, a robota nie je. So ženou dostávame spolu 120 eur a z toho by som nevyžil. „Chodím už asi rok na blšák, mám rôzne haraburdy a medzi ne dám aj svoje sošky. A furt dačo predám. Prídu ľudia, čo ma poznajú, tak niečo kúpia. Hlavne také malé sošky. Robím odliatky aj z cínu, ale 80-100 eur dá len málokto. Pýtajú sa, či predávam zlato, že toľko veľa pýtam. Ale prídu aj priekupníci, ktorí s tým obchodujú. Plno ich tam je. A berú hneď z ruky. Cez týždeň som vždy vyrobil dve sošky, ktoré som na blšáku predal. Cez víkend si tak zarobím 20-30 eur,“ vyráľal.

Ako vrazil, motívy jeho diel boli rôzne. „Niekdedy som dal do svojich sôch aj rómsky motív – chlapca s náušnicou. V meste mám obchod, kde predávajú moje veci. Predávajú tam len umelecké sklá. Išiel som tam, či by niečo moje nepredali. Povedali, že

nie. Nakoniec som ich prehovoril, že im niečo ukážem. Keď to videli, tak mali záujem. Robil som pre nich podstavce.“

Remeslo by odovzdal aj ďalej, no vlastné deti nemal. A toto remeslo sa podľa jeho slov nedá naučiť. „Človek musí mať k tomu vzťah a to remeslo musí mať v sebe. Musí byť zručný, musí mať predstavivosť. Keď to človek robí len z nudy, tak je to zlé. Musí to byť v ňom,“ upozornil.

O snoch a cieľoch

Pýtam sa na jeho sny. Najprv odpovedal, že nič viac nepotrebuje, no po chvíli sa zamyslel a prezradil svoj sen. „Chcel by som mať svoj dom, veľkú priestranú dielňu, sadnúť si na dvore na lavičku a vypiť svoju šálku kávy. Tu sa však nedá byť. Nevieme, či tu zostaneme,“ a opäť sa zamyslel: „Sediť nedokážem. Ráno vstanem, dám si so ženou kávu. A potom, keď ju dopijem, dám si druhú. Po práci si sadneme so ženou, zahráme si karty, sem tam si vynadáme, stavíme sa o niečo, občas zájdem aj na ryby. Nenudím sa.“

Ondrej veľké ciele nemal. „Chcem vyrobiť svoje diela tak, aby sa ľuďom páčili. A aby si ich kúpili. Toto drevo mám od Löfflera. Páčilo sa mi, a tak mi ho dal. Už má 30 rokov. Vždy som ho prekladal. Až teraz som na ňom začal pracovať. Urobil som to, čo som chcel. Je to morská panna.“

Keď sme skončili rozhovor, na dvore prestali striekať auto a hluk utíchol.

Text a foto: Roman Čonka
Rozhovor vznikol v rámci implementácie národného projektu Dokumentačno-informačného centra rómskej kultúry (DICRK) podporeného zo zdrojov EÚ, Operačný program Informatizácia spoločnosti. Projekt realizuje Štátna vedecká knižnica v Prešove, DICRK je oddelením v rámci jej organizačnej štruktúry.

Peter Pollák, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity odpovedá na otázky k zmenám v zákone o hmotnej núdzi

Ako sa mám uchádzať o odpracovanie 32 hodín mesačne k získaniu plnej výšky dávky v hmotnej núdzi? Potrebujem na to nejaké žiadosti? Kde všade sa môžem uchádzať o odpracovanie 32 hodín?

Poberateľ dávky v hmotnej núdzi sa nebude musieť individuálne, sám uchádzať o odpracovanie 32 hodín mesačne k získaniu dávky v hmotnej núdzi. Na základe písomnej dohody medzi úradom práce, sociálnych vecí a rodiny a obcou alebo organizáciou, ktorej zriaďovateľom je obec alebo medzi organizáciou, ktorou môže byť aj mimovládna organizácia a sprostredkúva dobrovoľnícku činnosť, budú tieto činnosti občanom ponúkané buď priamo od organizátora prác alebo prostredníctvom úradu. Nie je však vylúčené, že sa občan priamo obráti napríklad na neziskovú organizáciu na výkon dobrovoľníckej činnosti, avšak podmienka uzavretia písomnej dohody medzi úradom a takouto organizáciou pre dávku trvá. To znamená, že nezisková organizácia sa obráti na úrad, s ktorým podpíše písomnú dohodu. Písomná dohoda bude obsahovať identifikačné údaje účastníkov dohody, miesto a druh menších obecných služieb, dobrovoľníckej činnosti alebo prác na predchádzanie mimoriadnej situácie.

Kto mi má poskytnúť informáciu o zmenách v zákone o hmotnej núdzi?

Poradenskú činnosť v oblasti hmotnej núdze poskytuje úrad práce, sociálnych vecí a rodiny prípadne aj obec, resp. informácie môžu poskytovať aj organizácie zaoberajúce sa poradenstvom a aj Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.

Musí mi obec zabezpečiť prácu, aby som mohol získať celú základnú dávku v hmotnej núdzi? Čo v prípade ak mi niko neponúkne možnosť odpracovať si základnú dávku?

Plnoletý práceschopný občan získa nárok na dávku v hmotnej núdzi (jednotlivec) alebo jej časť (u rodín s deťmi) len za podmienky, že 32 hodín mesačne bude vykonávať menšie obecné služby, dobrovoľnícku činnosť alebo práce pri predchádzaní, odstraňovaní následkov živelných pohrôm, havárií, katastrof a podobne v čase vyhlásenia mimoriadnej situácie. Základným predpokladom tejto podmienky však bude, že mu takáto činnosť bude ponúknutá.

Znamená to, že ak mu žiadna činnosť ponúknutá nebude, dávka v hmotnej núdzi bude priznaná po splnení ostatných zákonných podmienok v plnej výške.

Mám nárok aj na aktivačný príspevok? Ako a kde sa mám o neho uchádzať?

Na to, aby sa mohol občan uchádzať o aktivačný príspevok za výkon menších obecných služieb, musí byť splnený predpoklad, že obec uzatvorila s úradom práce, sociálnych vecí a rodiny dohodu o menších obecných službách pre obec. Ak táto dohoda je, tak obec uzatvára s občanom dohodu o podmienkach vykonávania menších obecných služieb pre obec v rozsahu 64-80 hodín mesačne.

Chcem si zvýšiť dávku v hmotnej núdzi o aktivačný príspevok, chcem byť aktívny, no obec mi prácu na aktivačný príspevok neponúkne. Na koho sa mám obrátiť?

Dlhodobó nezamestnaný občan, ktorý je poberateľom dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke v hmotnej núdzi, evidovaný na úrade práce, sociálnych vecí a rodiny, môže miestne príslušný úrad práce, sociálnych vecí a rodiny **požiadať o zaradenie na výkon aktivačnej činnosti formou menších obecných služieb pre obec alebo menších služieb pre samosprávny kraj**. Žiadosti o zaradenie uchádzača o zamestnanie na výkon aktivačnej činnosti sú k dispozícii na každom úrade práce, sociálnych vecí a rodiny a na stiahnutie na webovej stránke ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny:

http://www.upsvar.sk/sluzby-zamestnanosti/nastroje-aktivnych-opatreni-na-trhu-prace/aktivacna-cinnost/prispevok-na-aktivacnu-cinnost-formou-mensich-obecnnych-sluzieb-pre-obec-alebo-formou-mensich-sluzieb-pre-samospravny-kraj-52.html?page_id=13087.

Žiadateľ sa taktiež môže informovať u oprávnených organizátorov aktivačnej činnosti, či takúto činnosť nevykonávajú, resp. nebudú vykonávať a zaujímať sa o možnosti jeho zapojenia do týchto aktivít.

Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov presne definuje **oprávnených organizátorov aktivačnej činnosti**. Menšie obecné služby pre obec sú **organizované obcou** alebo rozpočtovou organizáciou alebo príspevkovou organizáciou, ktorej zriaďovateľom je obec. Menšie služby **pre samosprávny kraj** sú organizované samosprávnym krajom alebo rozpočtovou organizáciou alebo príspevkovou organizáciou, ktorej zriaďovateľom alebo zriaďovateľom je samosprávny kraj. A je na rozhodnutí príslušných právnických osôb, či budú organizovať menšie obecné služby pre obec alebo menšie služby pre samosprávny kraj a požiadajú miestne príslušný úrad práce, sociálnych vecí a rodiny o poskytnutie príspevku na aktivačnú činnosť. Príspevok je možné použiť **na úhradu časti nákladov na osobné ochranné pracovné prostriedky, úrazové poistenie dlhodobo nezamestnaných občanov, časti nákladov na pracovné náradie a časti ďalších nákladov**, ktoré súvisia s vykonávaním menších obecných služieb pre obec alebo menších služieb pre samosprávny kraj, a **na úhradu časti celkovej ceny práce zamestnanca, ktorý organizuje aktivačnú činnosť**.

Čo ak nám starosta obce odmietne poskytnúť prácu pre základnú dávku a aktivačný príspevok, lebo sme ho vo voľbách nevolili?

Vyjadrenie je už súčasťou predchádzajúcej odpovede.

Ako dlho môžem pracovať na aktivačných prácach?

Menšie obecné služby pre obec alebo dobrovoľnícka činnosť môžu byť vykonávané najviac 18 po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov. Opätovne vykonávané môžu byť najskôr po uplynutí 6 po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov, ktoré začínajú plynúť od kalendárneho mesiaca, ktorý nasleduje po kalendárom mesiaci, v ktorom bolo ukončené predchádzajúce vykonávanie menších obecných služieb alebo dobrovoľníckej činnosti, za ktoré patrľ aktivačný príspevok.

Môže na aktivačných prácach pracovať aj moja manželka a tri plnoleté deti do 25 rokov?

Ano.

Aké práce môžeme vykonávať a aké práce nám obecný úrad nesmie poskytnúť?

Menšie obecné služby pre obec organizované obcou alebo rozpočtovou organizáciou alebo príspevkovou organizáciou, ktorej zriaďovateľom je obec, je forma aktivačnej činnosti uchádzača o zamestnanie vykonávaním prác, ktoré sú určené na:

- zlepšenie ekonomických podmienok, sociálnych podmienok, kultúrnych podmienok,
- tvorbu, ochranu, udržiavanie a zlepšovanie životného prostredia obyvateľov obce,
- starostlivosť o ochranu a zachovanie kultúrneho dedičstva,
- podporu vzdelávania,
- rozvoj a poskytovanie sociálnych služieb a ďalších činností obce v sociálnej oblasti,
- rozvoj a ochranu duchovných a kultúrnych hodnôt,
- doplnkové vzdelávanie detí a mládeže,
- rozvoj a podporu komunitnej činnosti.

Môže od nás starosta požadovať odpracovanie viac ako 32 hodín mesačne pre získanie plnej výšky dávky v hmotnej núdzi?

V zákone je uvedené, že na odpracovanie dávky v hmotnej núdzi je potrebné odpracovať 32 hodín, nie viac ani menej ako 32 hodín.

Môže od nás starosta chcieť, aby sme v rámci aktivačných prác a 32 hodín pracovali na jeho súkromnom majetku, prípadne majetku jeho rodiny alebo poslancov?

Poberateľ dávky v hmotnej núdzi bude na odpracovanie dávky v hmotnej núdzi musieť odpracovať 32 hodín na získanie dávky v hmotnej núdzi v rámci menších obecných služieb, dobrovoľníckej činnosti alebo prác na predchádzanie mimoriadnej situácie. Obsahom menších obecných služieb sú práce v prospech obce, komunity a všetkých občanov obce. Obsahom týchto činností na získanie dávky v hmotnej núdzi nemôže byť práca na súkromnom majetku starostu, poslancov obecného zastupiteľstva a ani ich príbuzných. Je neprípustné, aby niekto nútil poberateľov dávok odpracovávať si pomoc v hmotnej núdzi na súkromnom majetku.

Kde sa máme obrátiť v prípade, ak sa od nás bude vyžadovať práca viac ako 32 hodín a práca na súkromnom majetku?

Obráťte sa na príslušný úrad práce, sociálnych vecí a rodiny podľa miesta vášho trvalého pobytu.

Prípravil: Roman Čonka ilustračné foto Jozef Ferenc

O Peter Pollák, splnomocnencos la vladake andre Slovačiko republika prekal e romane komuniti odphenel pro phučibena save hin prekal o visaribena pal e hmotno nudza

Sar kamav te mangel e buti, kaj te odkerav 32 ori čhoneste, kaj te chudav e davka andre hmotno nudza? Kampel mange varesavo mangipen, žiadosca? Kaj vsadzí šaj mangav the rodav buti, kaj te odkerav 32 ori?

O manuš so chudel e davka andre hmotno nudza namušinela korkoro peske te rodel buti, kaj te odkerel 32 ori čhoneste u te chudel e davka andre hmotno nudza. Pal e lekhadi dohoda maškar o ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija the gav abo organizacija, savi zathoda o gav abo maškaro organizacija, savi šaj hel the mimovladno organizacija savi kerel the dobrovoľnícko buti, kala keribena hen ale manušenge nukimen ko ratušis prekal e buti. No šaj hel, hoj o manuš džala korkoro peske te mangel buti ko neziskovo organizacija kaj pes e dobrovoľnícko buti kerel, no e podmienka te kerel lekhadi dohoda maškar o ratušis the kajsi organizacija kaj pes te poťinel e davka nane loko, kampel pro oda but vachtos. Oda hin ada, kaj e neziskovo organizacija mušinel jekhetane le ratušiha te lekhavel e dohoda. Lekhadi dohoda hela pal e identifikacija le manušenge maškar save hin lekhadi e dohoda, o than kaj pes e buti kerel, the save gavutne keribena, dobrovoľnícka buťora abo buti prekal e mimorjadno situacija pes kerela.

Ko mange majinel te phenel o informaciji pal o visaribena andro zakonos ke hmotno nudza?

Godaripena pal e hmotno nudza majinel te kerel o ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija abo o gav, no the o informaciji šaj den the o organizaciji save keren buti prekal o godaripena no the o Ratušis ko splnomocnencos la vladake andre Slovačiko republika prekal o romane komuniti.

Musaj mange o gav te del buti, kaj te chudav calo zakladno davka andre hmotno nudza? So akor te mange ňiko nadel a te odkerel ňisavi buti, kaj te chudav e zakladno davka?

Le bararde avri the šaj butakere manušes hin nárokos pre davka andre hmotno nudza (korkoro manuš) abo lakero kotor (ko famelija le čhavenca) ča akor, kana 32 ori čhoneste kerela cikne gaveskere buťa, dobrovoľnícko buti abo buti kana pes kamel te predžal, abo pes imar odkeren o nasledki le bare binoske, vare-save havarijenge, katastrofenge u the kana hin phendo avri o mimorjadno vachtos, situacija.

No bazutno andro savoro hela oda, kaj leske hela dino ajso keriben. Oda hin oda, kaj te leske nadena ňisavi buti, e davka andre hmotno nudza hela diři ča akor, kana pes kerena avri o podmienki diŋe pal o zakonos.

Šaj chudav the o aktivačna love? Sar u kaj len te mangel?

Pro oda, kaj o manuš te mangel o aktivačna love vaš o cikne gaveskere keribena, musaj te hel avri kerdo oda, kaj o gav mušinel te phandel avri le ratušiha prekal e buti, socijalna veci the famelija e dohoda pal o cikne gaveskere buťa prekal o gav. Te ajso dovakeriben, dohoda hin, ta o gav phandel andre le manušeha o dovakeriben, dohoda kaj pes phenel pal o podmienki sar pes kerena o cikne gaveskere buťa prekal o gav andro 64-84 ori čhoneste.

Kamav peske te bararel e davka andre hmotno nudza le aktivačne lovenca, kamav te hel aktivno, no o gav mange buti pro aktivačna love nadel. Pal kaste majinav te džal?

O manuša so imar but berša nakeren buti, nane len buti, save kiden e davka andre hmotno nudza the o príspevkos ke davka andre hmotno nudza, so hin evidimen pro ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija, šaj o manuš mangel pro than ko ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija pal o zathoviben andro aktivačna buťa pal e forma pal o cikne gaveskere keribena prekal o gav abo prekal o samospravno krajos. O mangipen, žiadosca prekal o mangipen la butake andro aktivačna buťa hin prekal o savore manuša ko sako ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija u šaj pes the scirden pro vebovo stranka ko butakero ustredije, socijalna veci the famelija http://www.upsvar.sk/sluzby-zamestnanosti/nastroje-aktivnych-opatreni-na-trhu-prace/aktivacna-cinnost/prispevok-na-aktivacnu-cinnost-formou-mensich-obecnnych-sluzieb-pre-obec-alebo-formou-mensich-sluzieb-pre-samospravny-kraj-52.html?page_id=13087

O manglo manuš, žiadateľis pes the šaj informinel ko organizaciji prekal e aktivačno buti, či nakeren ajsi buti, abo nakerena u te phučkerel pal oda sar bi šaj kerel ajse aktiviti.

O zakonos n.5/2004 Z.z. pal o službi le keribnaske the o visariben the dokeriben varesave zakonenge pal o šuňiben le nasig predpisenge save hin presnones **definíimen pal o opravňena organizatori la aktivačna butake**. O cikne gaveskere keribena **kerel o gav** abo rozpočtova organizacija abo príspevkova, save zathoda o gav.

O cikne keribena **prekal o samospravno krajos** hin kerde le samospravne krajoha abo la rozpočtova organizacijaha abo príspevkova organizacijaha, savi zathoda abo kerda avri o samospravno kraj. U hin prekal o gondolipen le pravňikenge, či kerena o cikne gaveskere buťa prekal o gav abo cikne buťa prekal o samospravno kraj u mangena le fortunte ratuša prekal e buti, socijalno keribena the famelija pal o príspevkos ko aktivačno keriben.

O love šaj te lel prekal **o poťiňiben le nakladenge prekal o osobna ochrana keribnaskere prostriedki, urazova poisteňija le manušenge so**

hin imar but berša bibutakere, u varesave love šaj te lel prekal o butiňbaskere kotora u the aver nakladi, save hin andro jekh la butaħa prekal o cikne gaveskere buťa prekal o gav abo cikne buťa prekal o samospravno krajos, u the **prekal o poťiňiben vaš e buti le butakere manušenge, save keren e aktivačno buti**.

So te amenge o starostas andro gav nakamela te del buti prekal e bazutňi davka the aktivačna love, bo les andro volbi navolinahas?

Andro angluno pheňiben imar pro ada odphendam.

Keci šaj kerav buti pro aktivačna?

O cikne gaveskere keribena prekal o gav abo e dobrovoľnícko buti šaj pes kerel nekbuter 18 čhona pal peste. U palis pes šaj pale keren sar predžala 6 pal peste čhona, save džan pal o čhon kana sas dokerdo keriben prekal o cikne gaveskere keribena abo dobrovoľnícko keriben, vaš savo pes lenas o aktivačna love.

Šaj pro aktivačna buťa kerel buti the miri romňi the trin bararde čhave dží 25 berš?

He.

Save buťa šaj keras u save buťa amenge o obecno ratušis našti del?

O cikne gaveskere keribena prekal o gav save kerel o gav abo e rozpočťovo abo príspevkovo organizacija, savi zathoda o gav, hin e forma prekal o aktivačno buti le mangle manušeske so mangel buťa, save hin diŋe pro:

- feder ekonomicka podmienki, socijalna podmienki, kulturna podmienki,
- keriben avri, ochrana, likeriben the feder dživipnaskero kotor le manušenge andro gav,
- bajipen pral e ochrana the likeriben le kulturne baripnaske,
- bararipen le sikhavibnaske,
- baripen the diřiipen le socijalne službenge the aver keribnenge andro gav the andre socijalno kotor,
- bararipen the ochrana le vodakere the kulturne kotorenge,
- o aver, doplnkovo sikhaviben le čhavage
- bararipen the e podpora la komunitna butake

Šaj amendar o starostas kamel kaj te keras buter sar 32 ori čhoneste kaj te chudas savore love andre hmotno nudza?

Andro zakonos hin phendo, kaj pre davka andre hmotno nudza kampel te odkerel 32 ori, na bute aňi frimeder sar 32 ori.

Šaj amendar kamel o starostas, kaj pal o aktivačna buťa the 32 ori te keras buti prekal leskero sukromno majetkos, abo majetkos leskera femelijake abo le poslancenge?

O manuš savo lel o love pal e davka nadre hmotno nudza kerela prekal e davka andre hmotno nudza 32 ori u vaš ada chudela e davka andre hmotno nudza ča o cikne gaveskere buťa, dobrovoľnícko buti abo buťa save šigitinen anglo mimorjadna situaciji. Andro cikne gaveskere buťa prekal o gav, komunita the savore manuša andro gav. Andro ala buťa kaj te chuden e davka andre hmotno nudza naši hel e buti prekal o sukromno majetkos le starostaske, poslancenge ko obecno ratušis u aňi ke lengere famelijí. Hin but nalačo u naši hel, kaj vareko nucinelas le manušes savo lel e davka ke buti pro sukromno majetkos.

Kaj te visarel akor, te amendar kamena kaj te keras buti buter sar 32 ori the kaj te keras buti pro sukromno majetkos?

Visaren pro ratušis prekal e buti, socijalna keribena the famelija andro than kaj tumen hin trvalo bešiben.

Preklad: Inga Lukáčová

Ludovít Didi (16. 1. 1931 - 15. 9. 2013)

PRÍBEHY SVÄTENÉ VETROM (úryvok)

Prišla noc. Lampička blíkala, rozhadzovala matné svetlo po stenách. Noc bola pokojná, tichá a oni dvaja začali rozhovor. Ja som čušal pod dekou, nespal, lebo som vedel, že sa bude točiť reč o mulanoch, duchoch, čo som vždy veľmi rád počúval, vždy to bolo také zaujímavé, kúzelné. Preto som mal uši nastražené, aby mi neuniklo ani jedno slovo.

Abý som pravdu povedal, Róm môj sladký, musíš niečo byť, niečo veľké, nepoznané, neprebádané. Mulano, mŕtvy, sa vie objaviť, keď ho človek najmenej čaká, objaví sa dvojakým spôsobom. Bud' sa dá vidieť v celej svojej veľkosti, alebo dá ináč vedieť, pocítiť, že je blízko pri tebe. Brrr, striaslo Šterňu, mráz mi ide po chrbte. Nerád by som zažil niečo také ako v Adamove. Tam som si do poslednej chvíle myslel, že je to živý človek, a až potom sa mi rozjasnilo, že to bol duch. Pokiaľ som myslel na živého tvora, strach ma nechytíl, a potom, keď som na to prišiel, bolo už na strach neskoro.

Ak chceš mulana vidieť, vraví ďalej Ondráš, musíš na neho myslieť, tým mu pomáhaš prísť, tým ho vyvolávaš, aby vstal, išiel, aby sa ti zjavil alebo dal o sebe znáť. Býva i tak, že sa ti samo od seba zasníva s mŕtvym. Sediš s ním, akoby bol živý, zhováraš sa s ním, ale nikdy si nezapamätáš, o čom ste hovorili. Sen alebo on ti to vymaže z hlavy. Niekedy si to môžeš zapamätať, ale veľmi zriedka. No i tak celý sen nezachytíš. Ja to mám, človeče, prebádané.

A vtedy začal hovoriť Šterňa. Hneď po vojne preložili nás, takú menšiu skupinu, do Adamova pri Brne. Poslali nás strážiť fabriku, kde sa vyrábali zbrane. Všetci sme boli dôstojníci, tam obyčajný vojak nesmel. Povedali nám, že tam budeme iba mesiac, že sa školi špeciálny oddiel na tento účel. Pripadol mi asi dvestometrový úsek, strážil som výrobnú halu, patroloval som okolo nej s puškou na pleci. V noci sa vo fabrike pracovalo, okná boli otvorené, videl som dovnútra dielni, ako robotníci a robotnícky sústružní, frézujú. Za halou bolo také menšie priestranstvo a pár krokov od múru bol strom, jablôň.

Bolo krátko pred jednou, keď zrazu zbadám pod tým stromom vysokého chlapa. Zbystril som, spozornel. Mohol byť odo mňa takých pätnásť metrov. Zrevem: Stoj, ani sa nepohni! Pušku som mal zacielenú tým smerom, a zrazu nič, chlapa nikde, akoby sa bol prepadol. Myslím, že to bola halucinácia, a chcem ísť ďalej, ale ešte raz pozriem na to miesto a z znovu tam stojí ten chlap. Znovu som zakričal, podišiel o dva kroky vpred, zamieril, a chlap sa znova stratil. No, čo to, čo sa to so mnou robí? Vlasy som mal naježené od veľkého vzrušenia a napätia, pozerám sa pod ten strom, nikto tam nie je, chlapa nikde, otočím sa, že idem preč, len keď vidím, že je tam, že tam stojí, akoby na niečo čakal.

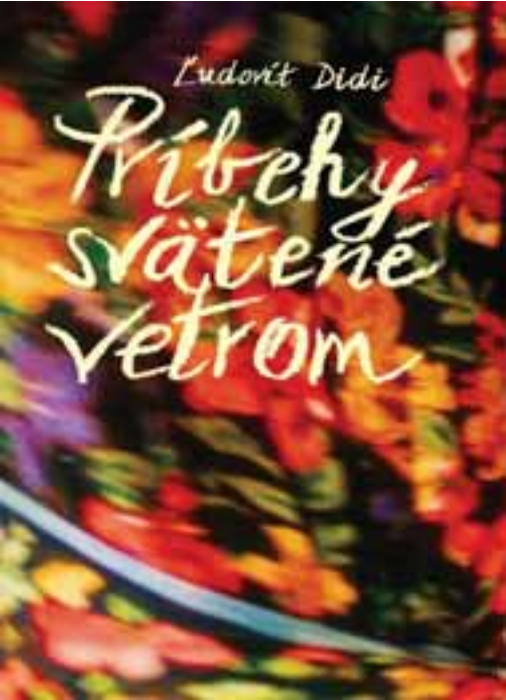
Čo je veta, to je veta, pomyslel som si, veď ja ti ukážem, napálím to doňho bez varovania, strelím a hotovo. Ako tam stál, v okamihu som zacieliť, a keď som chcel potiahnuť kohútik, chlapa nebolo. Zmizol. Vtedy som zapískal, hneď dobehla hliadka. Prečesali sme okolie, chlapa nikde, akoby sa bol prepadol. Trikrát tam stál, trikrát zmizol, trikrát sa zjavil. Až vtedy mi to došlo. Panebože, vravím si. Bol to mulano. Duch. Predstavte si, ujco, že ten mulano vedel presne, čo chcem spraviť, že chcem vystreliť, a vtedy sa stratil. Ja si myslím, že v skutočnosti tam stále bol, len menil svoj stav. Raz sa ukázal ako človek, potom zmizol, ale pritom tam stále bol. Bolo to moje prvé stretnutie s mulanom a prial by som si, aby bolo aj posledné.

Keď to spomínaš, i ja ti niečo vyrozprávam, riekol Ondráš. Ubehlo odtedy veľa rokov, bolo to ešte za Rakúsko-Uhorska. Ocitol som sa ako vojak v Ostrave. Hneď za rohom stála, móre môj, búdka, kde sa predávali cigarety a tabak. Bolo to v strede týždňa, podidem k búdke a pýtam si balíček tabaku a cigaretové papieriky, vtedy sa cigarety poväčšine súľali, hotové fajčiči len ti lepši, bohatši. Vnútri sedela objemná ženská v stredných rokoch, ináč to bola pekná ženská, a začala sa okolo mňa točiť. To chlap hneď pobadá, slovo dalo slovo a dala mi adresu, aby som v sobotu prišiel za ňou, bývala asi desať kilometrov od Ostravy.

Prišla sobota, ja som dostal voľno a podho za ňou. Čo to je pre vojaka, poriadne som šliapal a ani som nezbadal ako, len keď som prechádzal dedinou. Bola dlhá, pekne vysvietená, ľudia chodili z domu do domu, ako je na dedine zvykom. Za chvíľu som našiel jej dom a vošiel som dnu. Stól bol zaprataný jedlom, pijatikou, ovocím. Dobré sa na moju návštevu pripravila. Hneď sme začali jesť a piť. Do noci bolo ešte ďaleko, preto sme pili a jedli pomaly, ona si však uhýbala viac, pila

„Cestu, ktorú som prešiel, nefutujem, nič by som nezmenil. Bol som chudobný, veľmi chudobný. Lyžičkovali sme, o všetko sme sa podelili, a preto sme prežili. Lebo sme chceli. Musíš gádzom ukázať, že máš snahu. Vela som sa musel učiť a hlavne od gádža. Musel som byť trikrát taký dobrý ako gádzo, aby som dosiahol úspech. Ale vždy som myslel na to, že nie som len Róm, ale aj Slováč,“ hovoril Ludovít Didi.

Je len veľmi málo rómskych spisovateľov, ktorí sa dokázali presadiť aj v súkromných vydavateľstvách. Jedným z nich bol aj Ludovít Didi, ktorý vo veku 82 rokov zomrel 15. septembra 2013 vo Vrábloch. Aj keď sa písaniu začal venovať až v dôchodku, jeho diela sú v literárnej obci vážené. Debutoval románom Príbehy svätené vetrom, ktorý napísal vo veku 73 rokov. Ondrej Sliacky toto dielo charakterizuje ako prvý autentický rómsky román, prostredníctvom ktorého jeho autor vypovedá o cigánskej duši. „V slovenskej literatúre jestvuje niekoľko rómskych spisovateľov, ktorí vytvorili kultivované básnické i prozaické texty, najmä pre deti a mládež. Ak sa však tieto texty nestali čímsi viac než len „kultivovanými“ dielami, je to preto, že okrem témy sa títo spisovatelia prispôbobili majoritnej literatúre, jej poetike i optike. Román Ludovíta Didiho Príbehy svätené vetrom (2004), dielo 73-ročného debutanta, je v tomto zmysle zvrchovaným tvorivým činom,

rychlejšie a s veľkou chuťou. Vyzeralo to tak, že moja návšteva u nej nebude posledná. Páčila sa mi, bola driečna, pekná. Mala počemú tvár, pekné vlasy a veľmi pekné nohy. Keď si na tie nohy pozrel, akoby po tebe prešla elektrina, chvenie. A to chvenie, človeče, vyvoláva bremenie. Áno, bremenie, to je to správne slovo. Myslím si: nahovorím si ju.

Prítom sme sa zhovárali, špásovali a čas bežal. Potom išla do izby a priniesla nejaké fotografie a papiere. Papiere nechala tam, ale ako sme si prezerali fotky, človeče, jeden papier padol na zem, mne k nohám. Zodvihol som ho, otvoril a začal čítať. Videl som, ako zbledla. Čítam meno, deň narodenia, úmrtia a v duchu počítam. Bože môj dobrý, ona si dva dni po jeho pohrebe zavolala chlapa do bytu. Poviem ti rovnó, bolo mi z toho zle. Ona začala plakať, že muž bol dlho chorý, že v tele nemá vodu a že chcela chlapa. Nič som nepovedal, nič. Zodvihol som sa, napravil opasok a vyšiel na ulicu. Bolo niečo pred jednou hodinou v noci.

A tak idem hore rozsvietenou ulicou, pridal som do kroku a onedlho som opúšťal dedinu a kráčal po ľavej strane cesty. Mal som šťastie, lebo noc nebola tmavá. Obloha svietila hviezdami a mesiac sa veselo gúľal po oblohe. Mal som v sebe zopár pohánikov, dobre sa mi išlo a skoro som zabudol, že som bol u tej ženskej.

Už z dialky som videl ozrutné topole. Pamätám sa, akoby to bolo teraz. Boli tri. Boli vysoké a stáli vedľa cesty. Keď som prišiel bližšie, v korune jedného z nich strašne zapraskalo. Bolo ti to, akoby sa tam hore, na samom vrchole stromu, lámalo drevo. Stál som pod tým topolom a čakal, kedy drevo čupne dolu. Ale nič, dolu nepadla ani trieska, a vtedy mi prišla na um myšlienka. To on, jej muž. Do nôh mi vošiel strach, celé telo akoby som mal v strachu, bol som celý strnulý, vyplašený. Jej muž prišiel z hrobu, alebo odkiaľ, a začal ma strašiť. Silno a nemilosrdne.

Z posledných síl, lebo som ledva stál na nohách, som sa zvrtol a vykročil, keď tu spoza tretieho topola vyrazil na hradský chlap a išiel rovno k múru cintorína. Tam sa stratil, zmizol, nebolo ho. Prešiel múrom ako duch. Mne stáli vlasy dupkom a bol by som dušu vypustil, keby som v dialke nebol zbadal svetlo. Bože dobrý, Bože sladký, Bože dobrotvivý, nevieš si predstaviť, čo to svetlo pre mňa znamenalo. To svetlo bola moja záchrana, to svetlo mi dodalo sil, že som začal bežať osťošešť, až som zastal pred železničnou búdkou, a ako som otváral, vpadol som cez prah dnu. Sedel tam človek. Bol som zachránený. Keď som mu vyrozprával celý príbeh, krútil hlavou, bol ticho, nechcel tomu veriť. Povedal však, že sa oddávna hovorí, že pri tých topoloch straší. Ale nepovedal kedy a ako. Trvalo asi hodinu, kým som sa spamätal, a do svitu som ostal v búdke.

Už nikdy v živote sa mi nesnívalo s chlapom, ktorý prešiel cestu krížom rovno do cintorína. Už nikdy som v sne nevidel tie topole a ich mohutné koruny.

Prevzaté so súhlasom www.litcentrum.sk

ktorý jedinečným spôsobom vypovedá o autentickom svete rómskeho etnika, o jeho biede a utrpení, o láske a smrti, o cigánskej duši,“ napísal o jeho tvorbe Ondrej Sliacky (www.litcentrum.sk).

Životná cesta

Ludovít Didi sa narodil 16. januára 1931 v Púchove ako nemanželské rómske dieťa, kde vychodil ľudovú a meštiansku školu. Po vojne ho prijali na Učiteľský ústav v Bánovciach nad Bebravou, no keďže rodina nemala peniaze na internát, do školy nenastúpil. Ako 15-ročný odišiel z domu. Nákladiakom. Iba v tom, čo mal práve na sebe. „Keď som našim oznámil, že odchádzam, len tolko povedali: rob, ako vieš,“ uviedol v rozhovore pre RNL v roku 2005 (celý rozhovor nájdete v RNL č. 721-724/2005). Dva týždne žil na stanici v Bratislave, potom si našiel miesto a doučoval deti za ubytovanie a stravu a ešte pracoval v reštaurácii. Za dva roky zmaturoval na gymnáziu a už ako 18-ročný učil v Beluši pri Púchove. Neskôr v dedinke Kolačkov v okrese Stará Ľubňa. „Robil som tam úplne všetko. Bol som lekárom, zachraňoval som manželstvá. Potom som odišiel na vojnu,“ spomínal L. Didi. Po vojne sa už aj s manželkou presťahovali do Nitry a on nastúpil na miesto učiteľa v obci Cabaj Čápor.

Kvôli svojim politickým názorom bol však pre vtedajší politický systém neprijateľný. „Chcel som byť niečím, niečo dokázať. Čím viac ma život bil a há-

CIGÁNKINA VEŠTBA (úryvok)

Posledný večer pobytu Kálmana u brata, zajtra naobed cestuje. Preto je izba u kováča bitkom nabitá Rómami. Prišli sa s ním rozlúčiť, podakovať mu za príjemné večery, ktoré prežili v napätí, ale ktoré boli príjemné a poučné. Pre zmenu dnes začal rozprávať kováč.

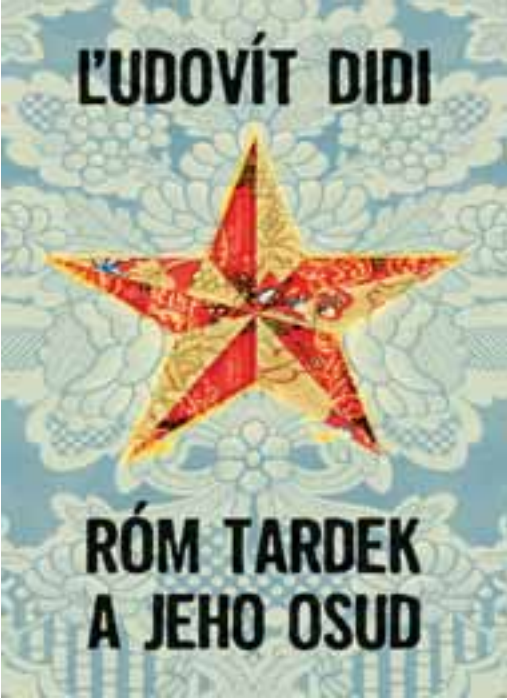
Je zle, keď sa starý cap pojaší, keď často vyťahuje kár, premieta si v hlave, ktorá žena by mu sedela. Nedela dlhá, jeden vdovec zašiel do krčmy medzi chlapov. Hneď ho obkolesili a navrhovali mu, aby trochu vypadol z domu, aby si išiel užiť, veď sa dosť narobil, nachodil po svete po robotách. Nakoniec sa mu podarilo dostať do kúpeľov, niečo si pripláťil, ale neboli to drahé ani veľké kúpele, sotva dve desiatky pacientov. Počas dňa sa zdali opustené, ale keď prišiel večer, rozbehla sa zábava. Len sa tu tak zbiehali cigánske kapely, ktoré ťa raz-dva obrali o peniaze.

Pridelený bol k stolu, kde s ním sedel jeden muž stredných rokov a ženská, asi jeho frajerka – sem si zrejme chodili vyhodiť z kopýtka, lebo on mal isto doma ženu a ona muža. A potom tu bola ešte jedna ženská, babizňa z Oravy, ktovie, aký čert ju sem dohnal. Tá hneď začala starého obracať, liškať sa mu, točiť sa okolo neho. Starého to začalo baviť, denne s ňou lozil do reštaurantu, kde sa pilo, zabávalo a bol i tanec. Po záverečnej ho tá ženská ťahala hlboko do parku, rozopla mu rázporok, vytiahla kár. Starý kuroval, len sa tak prášilo. Keď nestačil, ťahala ona, nemalo to konca-kraja...

Pijatika, tanec, kurovanie, to bol život, ktorý starého okúzliť, každý večer bol v siedmom nebi. Ona však nelenila, dozvedela sa všetko, čo chcela: aký má dom, koľko izieb, akú záhradu, koľko polí a lesa. To všetko bude moje, tak zmýšľala rafinovaná vdovica. Zanedlho sa zobrali a do svojej dediny prišiel dedo ako ženáč. Ľudia sa čudovali, lebo keď ju videli, hneď sa rozchýrilo, že tá ženská nemá dobrý pohľad, že je to chladný, bezcitný človek. A ona kula železo zahorúca. Starý všetko prepisoval na ňu, zaistoval ju pre prípad choroby a staroby. Keď bolo všetko na pisme, začala sa meniť, bol koniec sladkým časom. Odkopla ho ako psa, vydurila ho do spálne. Musel spávať na chodbe, poprechládal, život mu visel na vlásku.

Vedľa nich býval jeden starý mládenec. Začali sa stretávať, kurovali, zo starého sa len smiali. Dávala mu málo jesť, nútila ho celé hodiny chodiť s metlou po dvore, zametať, čistiť, robiť všetko okolo domu. Starý mrzol, chradol, veď práve to chcela. Neraz naňho kričala: Ty starý Cigán, prečo už nezegneš? Čo tu tolko strašíš, otravuješ? Starý plakával po kútoch, kde ho nikto nevidel.

Dedina ženu odsúdila, aj k nej poslali farára, aby jej dohovoriť. Dnu ho nepustila, len cez okno mu hodila do tváre, aby sa staral o svoju ryšavú kuchárku, ktorú po nociach isto pucuje. Tú ženu všetci nenávideli, celá dedina bola proti nej. K starému bola ukrutne zlá. V malých dávkach mu sypala do

dzal k zemi, tým som prudšie vstával a s väčšou silou som išiel do ďalších zápasov. Tri mesiace ma sledovali. Dostal som zákaz výkonu povolania, to už som pracoval ako vedúci v Osobitnej škole vo Vrábloch. Celý rok mi nedali istotu, prácu. Museli sme všetko popredávať, aby sme sa ako-tak užívali. Neskôr sme pracovali v závode. Ja som vydržal dva roky a prišiel som o dve štvrtiny žalúdka. Nebolo milosrdenstva u nich. Videl som tú nespravodlivosť. Nestačilo im, že pobrali majetky, museli človeka zničiť. Celá tá ideológia bola zameraná proti človeku,“ opísal v rozhovore pre RNL neľahké obdobie.

Napriek represáliám, šikanovaniu, ktorému bol v tých rokoch vystavený, svojich názorov a občianskych postojev sa nevzdal a spolu s manželkou Máriou Didiovou ako fabrickí robotníci v roku 1980 podpísali Chartu 77.

V roku 1990 ho Okresný národný výbor v Nitre rehabilitoval a stal sa riaditeľom Retského domova v Koliňanoch, kde pôsobil až do roku 1998. V roku 2007 Ústav pamäti národa L. Didimu i jeho manželke priznal status „účastníka protikomunistického odboja“.

Prípravil: Roman Čonka

Zdroje: www.litcentrum.sk,

archív Romano nevo šl,

ilustrácia: Jozef Fečo.

Knižné obálky: Vydavateľstvo Slovart

jedla jed na myši, starý kašlal, vracal, bledol, ledva žil. Dokonca ho aj bila, mlátila hlava-nehlava. Šla po ňom ako fúria, nevedela sa dočkať jeho smrti.

Dedina ju začala volať čerticou, pobehlicou. Raz sa stalo, že sa chcela ľuďom vysmiať do očí. Prišla do kostola, ľudia sa otočili a zhikli, farár na kazateľnici ostal ako vyvalený. Potom z neho vyšlo: Ľud boží, i zlý duch, čert môže prísť do kostola. To padalo na ňu, ale ona nič, iba sa usmievala, akoby im hovorila: Seriem na vás všetkých, som sama sebe paňou. On ma chce, a budeme si žiť, keď starý bude hniť. Zvrťla sa a zatvorila dvere kostola.

Starý ďalej trpel. Na jar v záhrade stúpil na zemiakovú vňať, začala ho tŕčať a kričala naňho: Škodú robiť, na to by ťa bolo, starigánj jeden! Prečo už nezegneš?! A hlavou jej prebehla myšlienka, že mu otravy málo dáva, že musí zvýšiť dávky a konečne ho zošle z tohto sveta. Starý chradol, zima, hlad, otrava vykonali svoje. Netrvalo dlho a vystrel sa, zomrel, čím sa jej uvoľnila cesta. Vtedy bola tá zlá ženská spokojná.

Niektó však spokojný nebol. On deň čo deň vstával z hrobu a prichádzal do jej domu. Lozil tam, budil ju, trepal, strašil. Jeho duch nemal pokoja, stále ju chodil maťať, ale do tváre mu nevidela, iba chrbát. Zobrala k sebe toho suseda a hneď naňho prepísala pol domu a pol lesa, ale duch starého chodil do domu ďalej. Najprv sa jej s ním snívalo: videla ho ako lebkú, jamky namiesto očí, rozdavené ústa. Bol to taký strašný pohľad, že kričala zo sna. Keď sa prebudila, počula lomož, ale ten jej druh nič. Vraj sa nič nedeje, nikto tu nechodí. Ona si vravela svoje: Chodí, mrcina stará. Chce ma uvláčiť, zničiť, povolať k sebe. Pravda ma nedáš? Hodila sa mu na prsia. Pravdaže nedám, povedal a prešlo mu hlavou: dokiaľ nebude moja aj tá druhá polovička. Potom nech ťa čerti berú. Inokedy sa jej zdalo, že počuje hrmot kostier. Otvorila oči a videla pred sebou strašnú tvár smrti. Skríkla, zbledla, omdlela, musel ju preberať, kriesiť. Modlila sa celé dni, ale strašné sny a videnia neprestávali. Ba neraz počula jeho hlas: Tu máš za ten zemiak, tu máš za to, že si ma vydurila z postele. Tu máš za to, že si ma bila, tŕkla, zimou a hladom morila. Brírrííí.

Potom sa presťahovali do susedovho malého domčeka, ale sny neprestali, ani strašenie, mámenie. V inej dedine chodila na spoveď, očisťovala svoju dušu darmi pre kostol, ale nepomáhalo zhola nič. Sny a videnia ju ničili, bola už iba košť a koža. Všetko prepísala na mladého a po čase sa zbláznila. Dostala sa do ústavu, kde aj zomrela, lebo ani tam jej muž pokoja nedal. Z toho plynie, Rómovia moji, jedno pouučenie: nežeň sa za samicou, i keď ti dáva na kár čapiku. Mladosť je dravosť. Starobu zastavíš iba na krátko, keď ožiješ, ale potom tak či tak umrieš. Preto pozor na zlé ženské.

Prevzaté so súhlasom www.litcentrum.sk

ISSN 1338-3027

0 6

9 771338 302005

Rómsky nový list - nezávislé kultúrno-spoločenské noviny Rómov na Slovensku od roku 1993 do augusta 2008 viedla Daniela Hivešová-Šilanová, ktorá sa rozhodujúcou mierou pričinila o ich udržanie a rozvoj.

Vydavateľ: Združenie JEKHETANE-SPOLU, sídlo združenia a redakcie: Jarková 4, 080 01 Prešov, ☎ a fax: 051/7733439, e-mail: redakcia@rnlweb.org, www.rnlweb.org, šéfredaktor: R. Čonka. Jazyková korektorka: I. Ďurinová.

Redakcia Prešov: Jozef Ferenc, Roman Čonka (conka@rnlweb.org), Daniela Obšasníková (zástupkyňa šéfredaktora), Alena Holubová Spolupracovníci redakcie:

Detva: Braňo Oláh (☎ 0948/503 907, lbrano1@azet.sk), Hnúšťa/Rimavská Sobota: Marika Demeová (☎ 0915/651 181), Rožňava/Nitra: Jurina Rusnáková (jurina.rusnakova@email.cz),

Liptovský Hrádok: Ingrid Ďurinová (☎ 0905/897 754). Preklady do rómskeho jazyka: Inga Lukáčová, Erika Godlová. Sadzba: Allvertex, s.r.o. Tlač: Rotaprint Košice. Náklad: 3000 ks. Evidenčné číslo 375/08.

Objednávky novín prijíma redakcia. Neobjednané rukopisy a fotografie nevraciame. Redakcia si vyhradzuje právo krátenia, jazykovej a štylistickej úpravy príspevkov čitateľov.

• Uverejnené názory sa nemusia zhodovať so stanoviskom redakcie • Vydávanie novín je podporené Úradom vlády SR – program Kultúra národnostných menšín 2013.

Za obsah projektu zodpovedá výlučne občianske združenie Jekhetane – Spolu •

